

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

_____ Світлана МАКАРЕНКО
«19» листопада 2024 р.

**«НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ»**

Кваліфікаційна робота здобувачки вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта. Інклюзія»
Селізар Уляни Дмитрівни
Науковий керівник: **Поповська О.А.**,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
Рецензент: **Галаманжук Л. Л.**,
докторка педагогічних наук, професорка
зав. кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою відмінно А 93

Секретар ЕК _____
«19» грудня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Науково-теоретичне обґрунтування проблеми національно-патріотичного виховання дошкільників у педагогічній літературі та нормативно-правових документах.....	8
1.2. Особливості національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку	15
1.3. Аналіз сучасного стану національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку (за результатами констатувального етапу експерименту)	20
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	41
2.1. Український фольклор: багатство жанрів	41
2.2. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору	53
2.3. Особливості використання українського фольклору як засобу національно-патріотичного виховання старших дошкільників	61
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність національно-патріотичного виховання дітей особливо гостро постала у зв'язку із буремними подіями в Україні з часів Майдану й подальшими політичними та військовими деформаціями. Піднесення патріотизму в українському суспільстві, прагнення нації до самовизначення окреслило необхідність пошуку тих засобів, що здатні ефективно виховувати в дітей почуття власної та національної гідності, відродити основи патріотизму в його кращому розумінні. При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й удосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які, у свою чергу, мають лежати в основі національно-патріотичного виховання [6].

Національно-патріотичне виховання, відповідно до положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснюється на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечуючи всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури. Проте патріотичні почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися із дошкільного дитинства.

У Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (затверджено Наказом МОН України від 06.06.2022 № 527), Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті) та інших нормативних документах відображені основні аспекти національно-патріотичного виховання, визначено мету, завдання, принципи, шляхи реалізації, етапи впровадження та очікувані результати.

Одним із важливих завдань освітнього процесу закладів дошкільної освіти є національно-патріотичне виховання. Базовий компонент дошкільної освіти

(Державний стандарт) орієнтує педагогів на засвоєння дітьми знань про нашу державу, виховання поваги до державних символів, традицій українського народу та історії України [4]. Завдання патріотичного виховання дошкільників відображені в Базовому компоненті дошкільної освіти та чинних програмах, які реалізуються у різних формах організації дітей.

Різні аспекти патріотичного виховання досліджували корифеї української педагогіки (Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); сучасні вчені (О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук та ін.); психологи (І. Бех, В. Борисов, М. Боришевський, П. Гнатенко, Д. Ельконін, І. Кон, В. Хотинець, І. Чеснокова); мистецтвознавці та фольклористи (Д. Антонович, Б. Грінченко, М. Лисенко, Г. Нудьга, О. Козаренко, Ф. Колесса, О. Кошиць).

Важливе значення для розробки сучасних підходів та методів виховання у дітей старшого дошкільного віку патріотичних почуттів та формування національної самосвідомості мають концепції розвитку українського дошкільця, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Л. Калуською, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Поніманською та ін. Дослідження психологічних особливостей розвитку особистості дитини дошкільного віку міститься в роботах вітчизняних і зарубіжних психологів В. Гамезо, О. Кононко, Т. Кричківської, Г. Люблінської та ін.

Актуальності набувають дослідження, спрямовані на інтенсифікацію процесу патріотичного виховання. Аналіз наукової літератури переконує, що саме українське мистецтво, яке відображає традиційну українську культуру, історичне минуле українського народу, емоційно впливає на свідомість та самосвідомість, є суттєвим чинником виховного впливу на дітей дошкільного віку. Завдяки мистецтву здійснюється зв'язок поколінь, передається універсальний суспільно-вагомий досвід. Мистецтво розвиває в людині здатність проявити себе в різних сферах життєдіяльності, бо виконує функцію гармонізації розуму і почуттів. Мистецькі твори мобілізують усі духовні ресурси

особистості і викликають у неї духовний резонанс, що впливає на культурно-творчу діяльність людини.

Українське мистецтво вписало яскраву змістовну сторінку в історію світової культури. Зростання інтересу до категорії мистецтва у різних сферах життя не може оминати проблему впливу українського фольклору на виховання підростаючого покоління. Саме українське народне мистецтво, яке відображає традиційну українську культуру, історичне минуле українського народу, емоційно впливає на свідомість та самосвідомість, є суттєвим чинником виховного впливу на дітей дошкільного віку. У нашому дослідженні – це педагогічний потенціал українського фольклору у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, проблема використання українського фольклору у процесі національно-патріотичного виховання старшого дошкільного віку і сьогодні залишається недостатньо дослідженою. Відтак, соціальне значення поставленої проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми дослідження: **«Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору»**.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати науково-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження;

- з'ясувати реальний стан патріотичної вихованості в дітей старшого дошкільного віку;
- виокремити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору;
- розробити методику використання українського фольклору у процесі у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми, нормативної документації, класифікація та систематизація теоретичних і дослідницьких даних; *емпіричні* – психолого-педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, аналіз продуктів творчої діяльності школярів, констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту.

Практична значимість роботи полягає в розробці та експериментальній перевірці ефективності методики використання українського фольклору у процесі у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі закладу дошкільної освіти № 11 «Калинка» Покровської міської ради Донецької області. Дослідженням охоплено 20 дітей старшого дошкільного віку, вихователі та батьки дітей.

Апробація результатів роботи здійснювалася протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи висвітлювалися на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в дошкільній освіті: теорія, перспективи, шляхи запровадження у практику» (Маріуполь, 28 березня 2024 року).

За результатами дослідження опубліковано 2 статті:

1. Селізар У.Д. Український фольклор як засіб національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Інновації в*

дошкільній освіті: теорія, перспективи, шляхи запровадження у практику: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 березня 2024 року / за заг. ред. Ю.О.Демидова. Маріуполь: МДУ, 2024. С. 24-27.

2. Селізар У.Д. Український фольклор як засіб національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету:* збірник наукових праць здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Фізична культура та спорт», «Практична психологія», «Менеджмент. Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Випуск 2. Київ: МДУ, 2024. С. 75-82.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури (76 джерел), 5 додатків загальним обсягом 5 сторінок. Основний зміст викладений на 82 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Науково-теоретичне обґрунтування проблеми національно-патріотичного виховання дошкільників у педагогічній літературі та нормативно-правових документах

На сучасному етапі розвитку української державності особливого значення набуває питання формування патріотичних почуттів та національної свідомості підростаючого покоління. Сучасні внутрішні політичні процеси, економічна перебудова держави, зовнішня військова агресія та інтеграція в європейське товариство в умовах глобалізації здійснюють визначальний вплив на оточення та національно-патріотичне усвідомлення дітей [8]. Усвідомлення високих цінностей та відповідної поведінки, розуміння виховних завдань та вибору оптимальних методів і форм роботи з дітьми зумовлюють чіткого окреслення мети, завдань, стратегічних напрямів та шляхів реформування дошкільних інституцій відповідно до сучасних тенденцій економічного і духовного розвитку країни.

Як важливий компонент формування громадянської ідентичності та соціальної відповідальності, воно спрямоване на виховання любові до рідної країни, шанобливого ставлення до історії, культури та традицій свого народу. У сучасних умовах, коли національні інтереси часто піддаються викликам глобалізації, забезпечення належного рівня національно-патріотичного виховання стає критично важливим для збереження державності та культурної спадщини.

Поняття «*патріотичне виховання*» трактується як процес, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість, гордість за її минуле й сучасне, прагнення захищати інтереси Батьківщини [18, с. 312]. Л. Савченко патріотичне виховання пов'язує із громадянським вихованням, метою якого є формування в дітей знань

та уявлень про українське суспільство, рідний край; розкриття на доступному рівні значення взаємодії людей у родині, колективі, суспільстві; виховання в неї особистісного позитивного ставлення до цінностей і символів Української держави; виховання гуманної, соціально активної, відповідальної особистості [55, с. 25].

Національно-патріотичне виховання завжди мало значення у формуванні суспільства. У різні періоди історії України, від козаччини до визвольних змагань ХХ століття, національно-патріотичне виховання слугувало інструментом об'єднання народу. За словами історика О. Каплієнка, «патріотизм завжди був не лише емоційною реакцією, а й соціальною потребою для виживання нації» [38, с. 5].

Національно-патріотичне виховання *передбачає* «визнання національних цінностей як визначальних» [31], до яких належать, окрім «української ідеї, що втілює в собі прагнення до державності та соборності, патріотизму і готовності до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, історичної пам'яті, любові до рідної культури, мови, національних свят і традицій, поваги до Конституції України і до обраних демократично владних чинників тощо, зокрема й повага до державних символів України» [66, с. 75].

У різних наукових підходах національно-патріотичне виховання як один з ключових напрямів формування особистості в сучасному світі, охоплює широкий спектр аспектів: від морально-етичних до соціально-політичних. Його важливість підкреслюють багато сучасних науковців, які досліджують вплив національних цінностей на становлення особистості.

Так, першочергового значення формуванню патріотизму у підростаючого покоління надавали класики вітчизняної педагогіки Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Ця проблематика залишається актуальною й для сучасних вітчизняних дослідників (О. Вишневський, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Сметанський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, К. Чорна та ін.). Важливе значення для розробки сучасних підходів

та методів формування у дітей почуттів патріотизму мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Каплуновською, К. Крутій, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманською та ін.

Виховання патріотизму починається з раннього дитинства, оскільки саме в цей період діти формують основи світогляду та моральних орієнтирів. Дошкільний вік – початковий етап становлення особистості. Патріотичне виховання дошкільнят включає передачу дітям знань, формування на їх основі ставлення до Батьківщини та організацію доступної віку діяльності. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано використання засобів мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), ознайомлення дітей з національними, державними святами, державними символами України, а також українським народним мистецтвом.

Однак, навіть в старшому дошкільному віці діти ще недостатньо усвідомлюють *сутність поняття* «патріотизм».

Патріотизм – це природна прихильність і любов до рідної землі, мови, культури; глибоке моральне почуття, показник і виразник найвищих проявів духовного світу людини [18, с. 2]. Термін «*патріотизм*» має грецьке походження (від «*patris*») та в перекладі означає «батьківщина, вітчизна» – це любов і відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, захищати їх, гордість за матеріальні та духовні надбання свого народу [45, с. 214]. Уперше в широкому значенні цей термін з'явився в період Великої французької революції (1789-1793 р.р.), коли патріотами стали називати себе борці за народ, захисники республіки [56, с. 32]. У філософському енциклопедичному словнику зміст категорії «патріотизм» трактується більш широко, а саме як моральний принцип, моральна норма і моральне почуття [68, с. 419].

Людство почало звертати увагу на значення змісту цього поняття для суспільства ще в період античності: з часів Сократа патріотизм розглядали як властивість, яка характеризує моральні якості людини, риси суспільно-політичного значення, що проявляються в її вчинках та діях як громадянина,

прихильника або противника тих чи інших сил. Дослідники визначають закономірність, згідно з якою, на формування почуття патріотизму безпосередньо впливає ментальність конкретного етносу, що зумовлена природними, національними і соціокультурними умовами, в яких протягом тривалого часу живуть ті чи інші народи [64, с. 260].

На жаль, дорослі, насамперед батьки і деякі педагоги, формують хибне розуміння маленькими громадянами поняття «патріотизму». Фарбуючи паркани у кольори прапора, прикрашаючи дитячі майданчики, дерева та особисті речі жовто-блакитними стрічками, дорослі акцентують увагу дошкільнят на яскравих зовнішніх атрибутах, на «показному» патріотизмі, а не на справжніх патріотичних цінностях та ідеалах. Усе це надзвичайно ускладнює реалізацію завдань національно-патріотичного виховання дітей, що визначено як в документах законодавчо-правового характеру, так і в науково-методичних рекомендаціях щодо організації національно-патріотичного виховання дитини в освітніх закладах.

Утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника, виховання любові до Батьківщини, усвідомлення власного громадянського обов'язку на ґрунті національних і загальнолюдських духовних цінностей є стратегічними завданнями, визначеними Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти України, Законом України «Про освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти та інших державних нормативно-правових документах [4].

Виховання любові до Батьківщини, усвідомлення особистістю свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника – стратегічні завдання, визначені Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти України, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2030 року, Законом України «Про освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти (Державним стандартом) та іншими державними нормативно-правовими документами. Як зазначається в Концепції

національно-патріотичного виховання дітей та молоді, «виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу» [35]. Вирішення цих проблем є завданням першочергового і надважливішого значення, що має здійснювати вся освітня система України.

Увага держави й уряду до цієї проблеми проявляється насамперед у затвердженні Міністерством освіти і науки Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року, про що йдеться в наказі МОН від 06.06.2022 № 527. Серед основних складових національно-патріотичного виховання в концепції виокремлені громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Для втілення Концепції в життя розроблено заходи з її реалізації та методичні рекомендації щодо патріотичного виховання для всіх ланок освіти – від дошкільної до післядипломної.

Також у документі докладно прописані заходи до 2025 року для:

- удосконалення нормативно-правової бази щодо національно-патріотичного виховання (зокрема, розроблення законопроекту «Про національно-патріотичне виховання»);
- створення соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання;
- зміни змісту й форми національно-патріотичного виховання;
- організації інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання;
- розвитку військово-патріотичного виховання [35].

Вирішення цих проблем є завданням першочергового і надважливішого значення, що має здійснювати вся освітня система України.

- Цей урядовий документ визначає *національно-патріотичне виховання* дітей та молоді як комплексну, системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та

інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [35].

Найважливішим *пріоритетом* національно-патріотичного виховання дітей є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації. У Концепції наголошується на надзвичайній ролі патріотичного виховання в об'єднанні народу, зміцненні соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

- *Метою* національно-патріотичного виховання визначено «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [35].

Головним завданням патріотичного виховання дітей дошкільного віку є формування основ національної самосвідомості – відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи). «Основою національної самосвідомості є національно-патріотичні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національні-патріотичні почуття мали моральну спрямованість» [17, с. 102].

Національно-патріотичне виховання дітей є однією з ключових складових освітнього процесу в сучасній Україні. Сучасна педагогіка інтегрує різні аспекти національно-патріотичного виховання в освітні програми. Важливою складовою

цього процесу дослідниками визначено забезпечення міждисциплінарного підходу, що поєднує історію, літературу, музику та мистецтво. Такий підхід сприяє гармонійному формуванню національної свідомості.

Для дітей старшого дошкільного віку розроблена Парціальна програма «Україна – моя Батьківщина», зміст якої відповідає вимогам Базового компонента до шкільної освіти, чинних програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку [65, с. 72]. Завдання і зміст програми природно й органічно інтегруються в цілісний освітній процес, а їх реалізація дасть змогу кожній дитині змалку ввібрати в себе культурну спадщину свого народу, пишатися історією, людьми своєї Батьківщини, знати її визначні пам'ятки, любити і берегти рідну природу, прагнути діяти на користь людям [65, с. 67].

Принципи виховання, органічно пов'язані між собою, охоплюють усі аспекти цього процесу і спрямовують його на формування людини як цілісної особистості:

- *принцип національної спрямованості виховання* зацентровано на формування в дітей національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- *принцип культуровідповідності* передбачає органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними та родинно-побутовими традиціями, народним мистецтвом, ремеслами та промислами, забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь;
- *принцип превентивності* (І. Бех) вимагає спрямування виховних впливів держави, усіх суспільних інститутів та суспільства на профілактику негативних проявів поведінки молоді, на допомогу у її захисті, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення;
- *принцип гуманізації* виховного процесу зосереджує увагу на особистості як вищій цінності.

Варто зазначити, що «принцип превентивності на даний час є визначальним, поряд з цим комплексна реалізація принципів патріотичного виховання дає позитивні результати лише тоді, коли їх застосовують у гармонії взаємодії між собою» [5, с. 2].

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що патріотизм як основа національно-патріотичного виховання дітей в сучасній Україні передбачає формування національної свідомості та самосвідомості на підставі виховання любові до рідної землі, до свого народу, забезпечення готовності до праці в ім'я України, засвоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину [1, с. 11].

Відповідно, формування в дитини патріотичних почуттів вимагає забезпечення процесу патріотичного виховання.

Безперечно, завдяки патріотизму як світоглядному чиннику формується світогляд людини у процесі виховання – як спонтанний, так і цілеспрямований. Очевидно, що для становлення й утвердження незалежної України як єдиної нації, потрібно формувати в масовій свідомості зростаючої особистості не природовідповідний патріотизм, а духовно рефлексивний, який поєднував би пристрасну любов до рідного краю з осмисленою любов'ю до України, нації, батьківщини, з повагою до українських державних символів та українського народного мистецтва.

1.2. Особливості національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості. Саме в цей період закладаються основи формування духовності, почуттів, сприймання світу, усвідомлення свого «Я». Яскраві враження від краси рідної природи, творчої праці людей, героїчних вчинків українського народу сприяють вихованню в дітей любові до сім'ї, українського народу, до рідної Батьківщини. В. Сухомлинський підкреслював: «У дитинстві починається

тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, бажання стати справжнім патріотом, справжнім борцем» [63, с. 83].

Саме в цьому віці в дошкільника закладаються першооснови свідомості й самосвідомості; розпочинається процес національно-культурної ідентифікації, а саме усвідомлення себе як частини великої і давньої нації. Разом із тим, дошкільний вік має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів до яких і відноситься почуття патріотизму. Дітям необхідно акцентувати увагу на патріотизмі і моральності і в той же час наводити приклади його витоку у вигляді діяльності історичних постатей та правдивих історичних подій.

Найсприятливішим є *старший дошкільний вік*, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ; це вже той період життя дитини, в якому можна закласти основи національно свідомого громадянина, патріота, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. За свідченням І. Газіної, період старшого дошкільного віку (5-6 років) є надзвичайно важливим у сенсі здійснення патріотичного виховання. У цей час формуються фундаментальні якості людини, основи її світосприйняття, відбувається інтенсивний розвиток фізичних та психічних якостей (становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви, пам'яті тощо, формуються основи свідомості й самосвідомості (дитина усвідомлює елементарні суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами тощо) [17, с. 100].

Цей час є сприятливим для розвитку у дітей самосвідомості. На думку І. Матюші, вже «...з перших днів свого життя діти вбирають той національний і соціальний дух, який формує в них типові особистісні риси і якості, властиві своєму, а не іншому народові. Очевидно, лише таким шляхом можливе долучення наступних поколінь українців до культурних традицій народу» [41, с. 13]. О. Антипець також вважає, що саме дошкільня є сенситивним та найбільш

сприятливим для етнізації особистості періодом [1, с. 10]. На думку сучасного українського дослідника Р. Петронговського, розпочинати процес формування патріотизму в дитини саме з дошкільного віку, оскільки саме цей період характеризується найбільш яскравими і глибокими враженнями [47, с. 15].

Як зауважує Л. Кузьмук, *дитинство* – це важливий і неповторний період формування особистості. Саме в цей період дитина формується фізично, психічно, інтелектуально, здобуває необхідні знання, вміння та навички. І саме в цей час діти потребують найбільшої уваги. Від розумного ставлення до дитячих проблем, інтересів та потреб залежить формування цілісної особистості, майбутнього громадянина України [36, с. 14].

Певна річ, що національно-патріотичне виховання в системі дошкільної освіти здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічних особливостей дітей певного віку. Психологи та педагоги вважають, що найсприятливіший вік для початку формування патріотичних почуттів дитини – п'ятий рік життя, коли активізується інтерес особистості до соціального світу, суспільних явищ, близького оточення.

Зокрема, в п'ятирічному віці діти легко сприймають та засвоюють колядки, щедрівки, віншування, гаївки, веснянки, а також народні рухливі ігри, залюбки грають у народні ігри з простим сюжетом, виконують різні ролі, водять хороводи. Зростає емоційна чутливість, зацікавленість до розповідей дорослих про звичаї і традиції рідного краю, бажання наслідувати їх. У процесі жвавої участі у підготовці та організації народних свят діти можуть не лише наслідувати дорослого, а й виявляти елементарну творчість.

На шостому році життя в дітей виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння знань, що виходять за межі їхнього життєвого досвіду і безпосереднього сприймання, а також ті, які віддалені у часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, його людьми, специфікою праці та побуту, особливостями мови та культури. Діти цього віку можуть виокремлювати особисті цінності, емоційно їх освоювати, що

закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах.

У старших дошкільників з'являється вже дистанція соціальних зв'язків в оцінюванні норм поведінки дітей і дорослих. Розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідному рівні розуміти й оцінювати суспільні відносини. Шестирічна дитина починає розуміти важливість суспільно значущих справ. У цей час формується певне розуміння й оцінка соціальних явищ, орієнтація на оцінке ставлення дорослого крізь призму конкретної діяльності. За всіх індивідуально-варіативних особливостей розвитку саме цей вік вирізняється найбільшою динамічністю процесу становлення ціннісних орієнтацій.

Процес розширення уявлень про довкілля, розвиток уяви і пам'яті, активізація розумової діяльності дітей сприяють оволодінню елементарними навичками мисленнєвих операцій, що своєю чергою дає дітям змогу засвоювати складнішу інформацію. У старших дошкільників під час засвоєння знань про об'єкти та явища навколишнього світу виникає бажання порівнювати, оцінювати бачене й відповідно відображати, наслідуючи побачене. У цей період у них переважає емоційне сприймання. Цьому сприяють розвиток сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і рук, чуттєвий досвід, уміння виокремлювати головне та узагальнювати характерні особливості.

У контексті національно-патріотичного виховання період старшого дошкільного віку надзвичайно важливий для засвоєння дітьми базових знань про культуру, мову та історію своєї країни. У старшому дошкільному віці когнітивний розвиток дитини відзначається активним формуванням мислення, пам'яті та уваги. Л. Виготський стверджував, що «навчання в дитячому віці є рушійною силою розвитку» [12, с. 38]. На думку В. Сухомлинського, «патріотизм починається з любові до рідного дому, вулиці, школи, а завершується глибокою відданістю своїй країні» [63, с. 47].

Сучасні дослідники (О. Вишнеvsька, І. Газіна, Т. Філімонова та ін.) підкреслюють, що дошкільний вік є найважливішим періодом для формування у дітей позитивного ставлення до свого культурного спадку та національної ідентичності.

Так, розповіді про народні традиції та історичні події сприяють формуванню когнітивних зв'язків між особистим досвідом дитини та її культурним середовищем. Як наголошував Д. Ельконін, «пізнавальна активність дитини тісно пов'язана із емоційною сферою, що дозволяє поглиблювати інтерес до рідного краю через яскраві емоційні образи» [3, с. 12]. У старшому дошкільному віці цей процес має особливості, що пов'язані із психологічним та соціальним розвитком дитини. Як зазначала Софія Русова, «виховання любові до батьківщини повинно починатися з раннього дитинства» [7, с. 62].

Також вирішальну роль у формуванні цінностей відіграє емоційна сфера старших дошкільників: почуття гордості за свою культуру закладається через створення позитивних емоційних переживань, пов'язаних із традиціями. Український фольклор, казки, пісні та обряди є потужними інструментами для створення цих переживань. Наприклад, участь дітей у святкуванні традиційних свят, таких як Різдво чи Великдень, викликає почуття спільності та гордості за свою національну ідентичність. Провідниками культурних традицій для дошкільників мають стати саме батьки та вихователі, використовуючи розповіді, ігри та обряди для передачі дітям цінностей. Завдяки злагодженій роботі педагогів та батьків можна закласти фундамент патріотичної свідомості, яка буде супроводжувати дитину протягом усього життя.

Старший дошкільний вік є періодом активного пізнання світу, коли дитина здатна усвідомлювати поняття «своє» та «чуже». У цей час важливо знайомити її з національною культурою через доступні засоби, серед яких особливе місце займає фольклор. Інтеграція фольклору у виховний процес сприяє не лише розвитку емоційної сфери, а й формуванню почуття національної гордості. Старший дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом для формування національно-патріотичних цінностей. Як зазначав В. Сухомлинський, «любов до Батьківщини починається з любові до рідного слова, рідної пісні, рідного краю» [62, с. 3].

Отже, дошкільний вік є найбільш сенситивним періодом для формування національних уявлень, становлення особистості, ефективного патріотичного

виховання дитини у родині та в освітньому закладі. Саме у дошкільному віці формуються перші ознаки патріотизму та відповідно етнічної ідентичності. Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють дошкільнят, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

1.3. Аналіз сучасного стану національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку (за результатами констатувального етапу експерименту)

На основі аналізу наукових праць сучасних дослідників (О. Антипець, Н. Бабій, Н. Бондаренко, І. Газіна, С. Косянчук, Л. Кузьмук, Т. Кушова, Л. Савченко, Т. Філімонова та ін.) з'ясовано, що національно-патріотичне виховання має свої особливості на різних етапах розвитку особистості. Науковці відзначають, що діти старшого дошкільного віку мають найсприятливіші умови щодо формування патріотичних якостей особистості. У цьому віковому періоді виховується повага та інтерес до історії рідного краю, культури, традицій свого народу, відбувається засвоєння таких цінностей, як любов до рідної землі, пошана до батьків, свого родоводу, прагнення пізнати духовні й культурні надбання свого народу, національних героїв, сутність державних символів України.

З метою вивчення дійсного стану національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку нами було проведено констатувальний етап експерименту. Дослідження було проведено на базі закладу дошкільної освіти № 11 «Калинка» Покровської міської ради Донецької області. Для здійснення експерименту було визначено контрольну (далі КГ – 10 дітей) та

експериментальну групи (далі ЕГ – 10 дітей). Усього – 20 осіб. Також в експерименті брали участь педагоги ЗДО та батьки старших дошкільників.

Метою діагностики рівня національно-патріотичного виховання дітей є визначення ступеня сформованості в дошкільників відповідно до вікових можливостей певних якостей особистості, які є показниками патріотичної вихованості.

Завдання констатувального етапу експерименту:

1. Визначити критерії та показники національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.
2. З'ясувати позицію вихователів закладу дошкільної освіти щодо виявлення місця українського фольклору в освітньому процесі ЗДО.
3. Вивчити особливості взаємодії педагогів ЗДО та батьків дітей щодо національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.
4. Визначити рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Сутність національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору розкривається на перетині таких процесів, як пізнання художньої спадщини своєї Батьківщини, її культурних надбань; формування почуття любові та шанобливого ставлення до них. У процесі ігрової діяльності старших дошкільників особливості національно-патріотичного визначаються тим, що формування патріотичних почуттів і виховання любові та пошани до українського мистецтва здійснюється на основі використання українського фольклору.

Результатом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є *патріотична вихованість* як «результат цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення уявлень у дітей про батьківщину, її культурні та історичні надбання, які реалізуються у поведінці дітей через емоційно-ціннісне ставлення до рідної країни та мотивують до участі у практичних справах і заходах» [24, с. 90].

Експериментальне визначення стану патріотичної вихованості у дітей старшого дошкільного віку вимагало розробки відповідних критеріїв та показників, як «сукупність ознак, що є основою для визначення оцінки умов, процесу й результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям» [25, с. 434].

Критерії визначаємо як мірило, ознаки, що дозволяють виважено і об'єктивно з'ясувати рівні патріотичної вихованості дитини старшого дошкільного віку та як результат виховного впливу на нього різноманітних засобів. Проблема визначення критеріїв патріотичного виховання актуалізується українськими науковцями (М. Качур, О. Коркішко, П. Онищук, Р. Петронговський та ін.), які по-різному підходять до її розв'язання.

Універсальні критерії національно-патріотичного виховання дітей визначають базові державні документи «Освіта» («Україна ХХІ століття»), «Діти України», «Національна програма патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція національного та дошкільного виховання, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді та ін. Формування патріотизму в дітей має стати домінантою діяльності освітніх закладів. Значні потенційні можливості для його реалізації має ознайомлення дітей з українським фольклором як важливим напрямом національно-патріотичного виховання дошкільників [5; 25; 27; 34].

Науковцями виділяються *рівні прояву патріотизму*

- *особистості стосовно себе*: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, чесність, порядність;
- *стосовно інших людей*: толерантність, справедливість, усвідомлення своєї приналежності до народу, відповідальність перед своєю нацією;
- *щодо Батьківщини*: віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист Батьківщини, бажання працювати для розвитку країни, підносити її міжнародний авторитет, повага до

Конституції та законів держави, гордість за її успіхи, біль за невдачі, суспільна активність та ініціативність;

- *щодо національних цінностей*: володіння українською мовою, бажання й потреба у засвоєнні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій майбутнім поколінням, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя народу, шанобливе ставлення до національних та державних символів, почуття дбайливого господаря своєї землі [13, с. 61]. У визначенні критеріїв цієї діяльності спираємося на результати досліджень з проблем національного виховання (І. Бех, М. Стельмахович, К. Чорна та ін.); впливу засобів мистецтва на формування патріотичних переконань підростаючого покоління тощо. Попри різні підходи науковці суголосні в тому, що основними критеріями патріотичного виховання дітей є визнання та вірність національним ідеалам, турбота про цілісність і суверенітет України, готовність до служіння Батьківщині та виконання свого громадянського обов'язку, любов до рідного краю.

Базовими *складовими почуття патріотизму* в дошкільнят І. Бех визначає: любов до народу, Батьківщини, держави; діяльна відданість Батьківщині; суспільно значуща цілеспрямованість; моральна стійкість; готовність до самопожертви; почуття власної гідності [5, с. 2].

Зокрема, почуття власної гідності як інноваційний компонент структури патріотизму активізує інші компоненти (зовнішні ставлення).

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [59, с. 75].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем національно-патріотичного виховання, Базового компоненту дошкільної освіти, педагогічного досвіду, урахування якостей і рис, що відбивають патріотичні почуття дітей та зміст

патріотичного виховання, дозволили визначити *критерії* патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку та віднести їх до трьох розділів (табл. 1.1).

- *Родинний*: чемне ставлення до батьків, старших у сім'ї, вихователів, ветеранів війни; пошана до пращурів, до героїв Батьківщини, знання місць знаходження могил та пам'ятників, догляд за ними; пошана та дотримання народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і родинних свят.

- *Соціальний*: інтерес до історії рідного краю, героїчного минулого країни, до життя прославлених земляків; дбайливе ставлення до національних багатств рідної природи, до праці батьків та українського народу; вміння проявляти волю, доброзичливість, правдивість, старанність, ініціативність, працьовитість, наполегливість, самостійність, творчу активність, почуття відповідальності тощо.

- *Державний*: пошана до національних і державних символів (Прапора, Герба, Гімну); любов до рідного краю, до рідних місць, рідної мови; громадська активність, поняття про захист честі та гідності Батьківщини, гордість за свою Вітчизну.

Таблиця 1.1

Загальні критерії національно-патріотичного виховання дітей

Державний критерій	Соціальний критерій	Родинний критерій
• повага до національних і державних символів (Прапор, Герб, Гімн); • повага й гордість за Вітчизну, готовність до її захисту; • любов і повага до «малої Батьківщини», української мови;	• інтерес до минулого та культури рідного краю; • повага до людей праці, своїх земляків; • шанобливе ставлення до природи та готовність до діяльності з її збереження;	• чемність, повага до батьків та інших членів родини, вихователів, захисників Батьківщини; • шанобливе ставлення до пращурів, знання місць їхнього поховання;

• активна громадянська позиція; висока політична культура тощо.	• доброзичливе ставлення до соціального оточення – друзів, знайомих, громади; • правдивість, старанність, ініціативність, працьовитість, самостійність; • творча активність, почуття відповідальності у діях та взаєминах у соціальному середовищі.	• опіка над могилами і пам'ятниками; • знання і додержання народних традицій, звичаїв, обрядів, релігійних, народних і родинних свят.
---	---	--

Розробляючи критерії патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, ми урахували особливості ігрової діяльності старших дошкільників, їхні вікові особливості, мистецьку складову в освітньому процесі закладу дошкільної освіти та сімейному вихованні, знання традицій українського народу тощо.

У процесі діагностики стану патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку ми спиралися на положення державного Стандарту дошкільної освіти щодо формування компетентностей старших дошкільників під час здобуття дошкільної освіти, які визначаються зокрема в сформованості певного роду знань, емоційно-ціннісному ставленні, здатності та навичок до впровадження набутого досвіду, що виявляється у поведінці та різних видах діяльності [4].

Також діагностика стану патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку розглядалася нами крізь призму духовно-морального розвитку особистості (І. Бех, А. Бойко, Г. Бондаренко, М. Боришевський та ін.) та на основі аналізу чинних освітніх програм для дітей дошкільного віку, в яких достатньо ґрунтовно представлено упровадження процесу патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку [65, с. 72]. Підґрунтям розробки критеріїв стану патріотичної вихованості старших дошкільників є праці щодо вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Т. Піроженко та ін.); сутності патріотичного виховання дошкільників (О. Батухтіна, І. Газіна, А. Іваницький, С. Матвієнко та ін.); використання фольклору в освітньому процесі (В. Верховинець, Л. Масол, О. Найден, М. Чернявська та ін.).

Означений науковий доробок став основою визначення критеріального апарату національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору, в основу якого покладено такі *критерії*: *ціннісний*; *когнітивний*; *діяльнісний*. Розглянемо сутність кожного з них у контексті досліджуваної проблеми.

Ціннісний критерій включає формування системи загальнолюдських моральних і духовних цінностей, домінуючими серед яких є цінності патріотичного спрямування. Показниками сформованості цього критерію є знання та використання загальнолюдських морально-етичних норм, що розглядаються через призму прояву особистісних якостей (чемність, порядність, працьовитість, доброзичливість, повага до батьків тощо) та під кутом виявлення патріотичних почуттів (любов до Батьківщини, ціннісне ставлення до історичних і культурних надбань народу та ін.). Цей критерій передбачає засвоєння дошкільнятами основ загальнолюдської культури засобами українського фольклору як необхідної умови їхньої становлення як громадянина-патріота.

Когнітивний критерій включає формування знань з історії й сучасності України та «малої Батьківщини» зокрема. Він задовольняє пізнавальні потреби особистості, світогляд якої перебуває у стані формування: передбачає знання і

розуміння державних законів, політичної структури суспільства; чіткі уявлення про майбутню професію та власне місце в суспільстві тощо. Успішна реалізація цих завдань можлива за умов навчання рідною мовою та вивчення історії, культури, традицій, фольклору, мистецтва свого народу. З позицій досліджуваної проблеми відзначимо, що саме когнітивний критерій дає розуміння того, що знання про історичне минуле держави та звичаї, обряди, побут українського народу знаходять повноцінне відображення у національному середовищі. Воно орієнтує на оволодіння знаннями про види українського народного мистецтва. Когнітивний критерій дозволяє дітям усвідомити своє місце в українській державі, формує повагу національного мистецтва, здатність сприймати українську культуру як невід'ємну частину загальнолюдської.

Діяльнісний критерій є важливим для формування цих переконань, що передбачає практичне застосування набутих знань та патріотичних почуттів через ініціативність й готовність підтримувати культуру, традиції, мистецькі здобутки народу. Діяльнісний критерій характеризує здатність дитини до застосування засвоєних знань про українське народне мистецтво у практичній діяльності; розвиток інтересу до фольклору України, бажання брати участь в традиційних святах, обрядах; шанобливе ставлення до творів національного мистецтва, повагу до українського народу, гордість за красу і велич нашої Батьківщини.

Відповідно розроблено характеристики означених критеріїв (*Таблиця 1.2.*):

- *ціннісний* – ціннісне ставлення до Батьківщини, природи рідного краю, любов до батьків, відчуття гордості за свій рід, народ, позитивне емоційне ставлення до національного мистецтва; шанобливе ставлення до творів українського фольклору.
- *когнітивний* – знання основних видів українського народного мистецтва, розуміння сутності українських мистецьких символів і пов'язаних з ними основних понять; розуміння змісту фольклорних творів, розуміння відмінності українських народних пісень від інших пісень; зацікавленість до

їхнього історичного, мистецького походження; розуміння глибинного змісту національної мистецької символіки;

- *діяльнісний* – прояв інтересу до розглядання творів українського народного мистецтва; його видів (ілюстрації); вивчення творів українського фольклору; активна участь в дидактичних іграх; самостійна та колективна творча діяльність в опануванні мистецькою спадщиною свого народу.

Критеріями сформованості основ патріотизму є характеристики ставлення дітей старшого дошкільного віку до національних цінностей, зокрема українського фольклору (наявність інтересу, елементарних знань та уявлень, що стосуються української культури, традицій та обрядів, національних символів, історичного минулого українського народу), рівня усвідомлення своєї приналежності до українського народу, наявності гордості за це.

Таблиця 1.2.

**Характеристика критеріїв
патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку**

№	Критерії	Характеристика
1.	Ціннісний	пізнавальний інтерес до національної культури; ціннісне ставлення до українського мистецтва, музики, фольклору, бажання висловити свою точку зору; відсутність відволікань при прослуховуванні матеріалу; емоційна реакція; ставлення до українського фольклору як до цінності; позитивна емоційна реакція на засоби українського фольклору, їх застосування в творчій діяльності.
2.	Когнитивний	знання національної культури, жанрів, видів українського фольклору - понятійно-категоріальний апарат, правильне відтворення усіх одиниць знань, передбачених програмою
3.	Діяльнісний	відтворення та застосування знань про український фольклор у творчій діяльності, здатність на належному

		рівні застосовувати твори українського фольклору в творчій діяльності.
--	--	--

Відповідно до означених критеріїв розроблено показники та діагностичний інструментарій патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (Таблиця 1.3.):

- *ціннісний* – демонстрував наявність пізнавального інтересу дитини до національної культури; виявляв ціннісне ставлення до мистецтва, музичного фольклору;
- *когнітивний* – характеризувався обсягом понятійно-категоріального апарату: розуміння поняття національної культури, жанрів, видів фольклору;
- *діяльнісний* – визначався здатністю на належному рівні застосовувати твори українського фольклору в творчій діяльності.

Таблиця 1.3.

**Критерії, показники та діагностичний інструментарій
патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку**

Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій
Ціннісний	• емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини; • повага до досягнень та гордість за видатних українців; • ставлення до традицій свого народу, національного мистецтва	• Бесіда «Україна – моя Батьківщина» • Дидактична гра «Впізнай героя» • Опитування
Когнітивний	• знання та розуміння державних символів (герб, прапор, гімн України); • знання та розуміння народних символів, звичаїв, обрядів;	• Дидактична гра «Розфарбуйко» • Дидактична гра «Україні запитань» «Народні символи – обереги України»

	• знання і розуміння основних видів українського фольклору	• Вправа з картками «З'єднай картинки»
Дяльнісний	• участь у народних святах, розуміння їхнього змісту; • вираження патріотичних почуттів через відтворення культурних надбань народу України; • сформованість мистецьких вмінь і навичок, використання різних видів українського фольклору в ігровій діяльності	• Бесіда «Українські народні свята» • Конкурс-концерт «Українські артисти» • Спостереження

Усвідомлюючи необхідність розв'язання означених завдань, нами проведено аналіз та експериментальне дослідження, спрямовані на те, щоб з'ясувати основні причини неефективного вирішення питань патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а також виявити наявні резерви, пов'язані з формуванням гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, яка наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

- Для вивчення *ставлення батьків* до проблеми національно-патріотичного виховання дітей, виявлення їх позитивного досвіду, типових труднощів і недоліків ми використовували *опитування, анкетування, спостереження* (додаток А).

Було виявлено ставлення батьків до взаємодії ЗДО та сім'ї, розуміння ними сутності патріотичного виховання.

В анкетуванні взяли участь 26 батьків у віці від 23 до 50 років, яким було поставлено запитання: *«Що ви розумієте під патріотичним вихованням?»*, *«Сформулюйте мету патріотичного виховання дітей дошкільного віку?»*, *«Хто несе основну відповідальність за патріотичне виховання?»*, *«Чи задоволені ви процесом патріотичного виховання вашої дитини?»*, *«Чи хотіли б ви, щоб патріотичне виховання вашої дитини було безперервним?»*, *«Які заходи щодо поліпшення патріотичного виховання ви порекомендували б?»*.

Результати анкетування показали, що під патріотичним вихованням батьки розуміють любов до Батьківщини, прагнення збільшити її багатства і процвітання; 40 % респондентів покладають завдання патріотичного виховання на сім'ю, 30 % респондентів зазначили, що патріотичне виховання – прерогатива ЗДО. В цілому батьки задоволені патріотичним вихованням своїх дітей в ЗДО.

Проте, доцільність і потребу використання українського фольклору як засобу патріотичного виховання дітей визнала лише половина опитаних батьків, а чверть не змогла визначитися у цьому питанні. Тож цілком закономірно, що український фольклор не вважається ними найбільш ефективним засобом формування патріотичних почуттів у дітей. Згідно з їхніми поглядами, окрім сім'ї (90 %), головну роль у розв'язанні цього завдання повинні відігравати масові національно-патріотичні заходи та читання книжок і перегляд ТВ (по 20%), тоді як на вплив ЗДО вказала лише третина опитаних. Отже, за результатами анкетування, найбільше впливають на дітей вихователі і батьки, найменше – ЗМІ, близькі, родичі, друзі.

- *Опитування педагогів* показало, що в ЗДО вирішувалися завдання патріотичного виховання в різних формах навчання. Зокрема, на заняттях дітям читали народні казки, розмовляли про рідний край, країну, на прогулянках проводилося спостереження, організовувалися вікторини, дозвілля, відзначалися народні свята. Також дітей ознайомлювали із видами українського фольклору, хоча цілеспрямованої роботи в цьому напрямку національно-патріотичного виховання не відбувалося.

У результаті спостережень за роботою вихователів різних вікових груп на заняттях було зафіксовано недостатнє розуміння педагогами виховної ролі українського фольклору у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Більшість педагогів визнають важливість національно-патріотичного виховання у формуванні особистості дитини, по-своєму розуміючи поняття «патріотична вихованість»; загальним побажанням вихователів виявилось активна участь батьків у патріотичному вихованні дітей; переважна більшість вихователів виявили бажання дізнатися цікаву інформацію щодо визначеної проблеми.

Такі дані свідчать про необхідність цілеспрямованої роботи з батьками старших дошкільників щодо забезпечення їхньої готовності до взаємодії із педагогами закладу дошкільної освіти, зокрема, в аспекті національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, підвищення ефективності взаємодії батьків та вихователів.

- Дітям груп старшого дошкільного віку експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) було запропоновано низку діагностичних завдань з метою визначення рівня знань дітей про країну, де вони проживають, її столицю, державну та національну символіку, виявлення найелементарніших знань з історії України; виявлення інтересу дітей до українського фольклору, визначення, наскільки фольклор присутній в їхньому житті; з'ясування ознайомлення дітей з українськими народними казками, національним одягом, народними іграми, українськими музичними інструментами й танцями; виявлення найелементарніших проявів національної самосвідомості (усвідомлення себе українцем, гордість за це, самоповага) тощо.

Дітям було запропоновано серію завдань з метою визначення рівнів патріотичної вихованості. Для оцінювання була обрана бальна система: низький рівень оцінювався в 1 бал, середній – 2, високий – 3 балами. Також враховувалося ступінь самостійності виконання завдання: цілком самостійне розв'язання

завдання – 3 бали, часткове – 2 бали, неповне або за допомогою вихователя – 1 бал.

Для визначення загального рівня патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку потрібно знайти суму всіх отриманих показників по кожному критерію і співвіднести їх зі шкалою (таблиця 2.2):

Таблиця 1.4.

**Розподіл балів для визначення рівнів патріотичної вихованості
дітей старшого дошкільного віку**

	Загальна сума балів за 3 показниками
Високий	Більше 15 балів
Середній	9 – 14
Низький	0 - 13

Для ефективного діагностування рівня патріотичної вихованості дошкільників використовувалися такі *методи* роботи, як опитування, індивідуальні бесіди з дітьми, дидактичні ігри, вивчення продуктів творчої діяльності, спостереження. Для діагностики рівнів патріотичної вихованості дітей розроблено та застосовано *дидактичні ігри* («У країні запитань», «Розфарбуйко», «Патріотичні пазли»), *бесіди* («Що означає бути патріотом?»), *вправи* (загадки; «Слова-перлинки для кожної дитинки», «Знак-символ-малюнок», «Подарунок на згадку», «Сім + я», «Я зичу Україні...»), *методику незакінчених речень* «Я – патріот України, тому що...» та *моніторингове опитування* «Чи знаю я.....?».

- Для перевірки рівнів **ціннісного критерію**, визначалося ставлення старших дошкільників до українського мистецтва (наявність та характер ставлення до національного мистецтва, культури свого краю, музики) ми провели *опитування* серед дітей старшого дошкільного віку. Зрозуміло, що для нас було важливим відрізнити власні думки, почуття й ставлення дітей від імітації позицій, яких, на думку дітей, чекає від нього педагог. З цією метою предметом опитування ми обрали досвід інтуїтивного сприйняття, ціннісного

ставлення, пізнавального інтересу до національної культури, мистецтва, української народної музики та її жанрів. Показниками ціннісного ставлення до національної культури й українського фольклору є відповіді дітей на запропоновані запитання, їхня позитивна емоційна реакція на твори українського фольклору, їх застосування в творчій діяльності, ставлення дітей до творів національного мистецтва.

Показник *«емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини»* ми діагностували, провівши з дітьми бесіду «Україна – моя Батьківщина» та спостерігаючи за реакціями дітей, їхньою активністю та емоційними висловлюваннями, щоб оцінити рівень емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини.

Показник *«повага до досягнень та гордість за видатних українців»* ми діагностували за допомогою дидактичної гри «Впізнай героя» (Додаток Б), яка не лише розвиває знання дітей про видатних українців, але й сприяє формуванню їхнього емоційного ставлення до їх досягнень. Це допоможе дітям зрозуміти важливість патріотизму і гордості за свою країну.

Показник *«ставлення до традицій свого народу»* ми діагностували за допомогою опитування, яке допомогло виявити рівень емоційного ставлення дітей до народного мистецтва, а також їхнє розуміння важливості збереження традицій. Переважна більшість дітей продемонструвала середній рівень знань та емоційного залучення до культурної спадщини, але є потреба в подальшій роботі для підвищення інтересу до українського фольклору як важливої частини національно-патріотичного виховання.

- Визначення рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за **когнітивним критерієм**.

У процесі гри «У країні запитань» дітям було запропоновано такі запитання:

- *Назвіть столицю України.*
- *Які символи України вам відомі?*

- Як потрібно слухати Державний Гімн? (Необхідно підвестися, гордо і голосно співати.)

- Як називають Герб України? (Тризуб – це воля, слава, сила.)

- Якими є кольори прапора? Що вони означають?

Зокрема, на запитання «Що означає «бути патріотом»?» діти при відповідях виділили наступні категорії:

- Любити і дорожити (поважати) свою Батьківщину, країну – 8
- Любити народ – 2, природу – 2, місто – 2 (разом – 6)
- Почуття обов'язку перед Батьківщиною, самопожертвування ради неї, повинні любити і цінувати – 4.
- Віра і відданість – 1.

Також було застосовано таку форму роботи з діагностики досліджуваної якості, як самостійна робота за картками – гру «Розфарбуйко»: дітям було запропоновано розфарбувати прапор і герб України (Рис. 1.1).

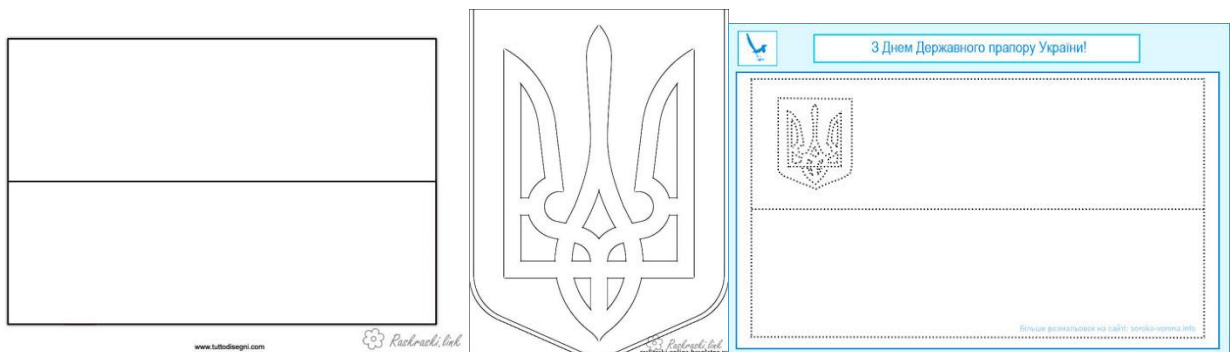

Рис. 1.1. Стимульний матеріал до гри «Розфарбуйко»

У процесі бесіди («Послухайте, подумайте і відгадайте: про що ми будемо говорити на занятті?») діти відгадували загадки:

Красивий, щедрий, рідний край.

І мова наша – солов'їна

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься(Україна).

Аналіз проведення гри «Слова-перлинки для кожної дитинки», в якій ми запропонували дітям замінити слово «Україна» іншими словами, були отримані наступні відповіді дітей: *Вітчизна, Батьківщина, рідний край та ін.*; на

У грі «Патріотичні пазли» дітям пропонувалося віднайти із запропонованих карток символи України (державний прапор України, державний герб України) (Рис. 1.2).

Аналіз підсумків гри «*Патріотичні пазли*» виявив такі результати: тільки 18 % дошкільників обрали із запропонованих карток правильні.

Для визначення рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за **діяльнісним критерієм** нами було дібрано такий діагностичний інструментарій: бесіда «Українські народні свята»; Конкурс-концерт «Українські артисти»; спостереження.

- Показник «*участь у народних святах, розуміння їхнього змісту*» ми діагностували, провівши з дітьми бесіду «Українські народні свята», що допомогла виявити рівень участі дітей у народних святах і їх розуміння змісту цих традицій. Більшість дітей показали середній рівень знань, але є можливість

для подальшого розвитку і поглиблення знань про українські традиції. Робота в цьому напрямку є важливою для ефективності національно-патріотичного виховання дітей.

Так, дітям було запропоновано виконати творче завдання під назвою «Музичні історії», яке передбачало створення художньо-пошукової ситуації: додати ілюстрації до української народної пісні (за допомогою сюжетної підказки). Наприклад, під час проведення музичної гри «Мещканці лісу» у супроводі відповідного музичного уривка (української народної пісні або танцю) дитина зображує звірятко (зайця, лисицю, ведмедика та ін.). Під час кожного уривка педагог читає коротенький віршик (загадку, куплет пісні) про цього звіра. Отже, гра стає яскравим прикладом набутих дитиною вмінь і навичок перевтілюватися, її творчі вияви у вигляді вокальної, ритмічної або рухової імпровізації стають засобами вираження почуттів того персонажа, яким вона себе уявляла.

Показник *«вираження патріотичних почуттів через відтворення культурних надбань народу України»* ми діагностували, провівши з дітьми конкурс-концерт «Українські артисти», Конкурс-концерт «Українські артисти» став ефективним інструментом для діагностики вираження патріотичних почуттів у дітей. Більшість дітей показали середній і високий рівень, що свідчить про їхню зацікавленість в українській культурі. Важливо продовжувати такі заходи, щоб сприяти розвитку патріотичних почуттів і знань у дітей.

Показник *«сформованість мистецьких вмінь і навичок, використання різних видів українського фольклору в ігровій діяльності»* ми діагностували, спостерігаючи за дітьми. Спостереження показали, що більшість дітей мають середній або високий рівень сформованості мистецьких вмінь і використовують засоби українського фольклору в ігровій діяльності. Однак є діти, які потребують додаткових занять для розвитку творчих здібностей і розуміння культурної цінності народного мистецтва.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури, а також власних спостережень, можемо зробити висновки, що результати експерименту є досить невтішними.

На питання «Чи вважаєш ти себе патріотом України?» були одержані наступні відповіді: Так – 60%; Ні – 10%; Частково – 10%; Не знаю – 20%).

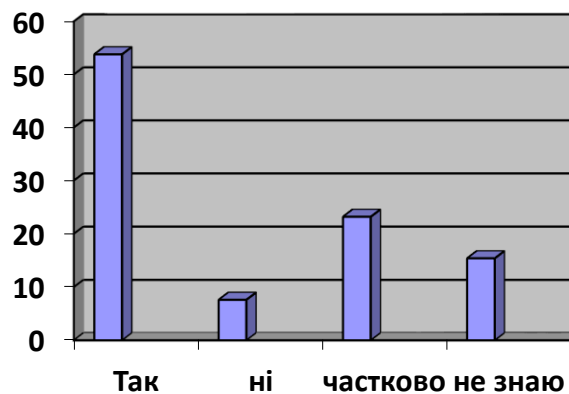

Рис. 1.3. Чи вважаєш ти себе патріотом України?

Таким чином, більше половини опитуваних дітей відносять себе до патріотів; сумніваються або частково відносять 20 %; двоє дошкільників не змогли визначитися з відповіддю.

Ефективність виховної роботи оцінюється за її результатом – рівнем виховання особистості як сукупність досягнень у різних видах діяльності, що поєднує педагогічне керівництво з розвитку пізнавального інтересу, вольове зусилля та активно-творчу діяльність. Аналіз наукових досліджень (Н. Бабій, Ю. Зубцова, Р. Петронговський) дозволив визначити *патріотичну вихованість* як властивість особистості, котра характеризується наявністю та ступенем сформованості патріотичних якостей, що виявляються і реалізуються в соціальному оточенні (родина, школа, дитячий колектив) та знаходять зовнішній вияв у ставленні до національних символів, етнокультурних традицій свого й інших народів, готовності виконувати громадянські обов'язки тощо.

Сукупність застосовуваних діагностичних методик дозволила нам визначити *рівні* патріотичної вихованості старших дошкільників: *низький, середній, високий*.

За результатами дослідження з'ясовано, що для старших дошкільників з *низьким рівнем* патріотичної вихованості (30 % дітей старшого дошкільного віку) характерні незначні уявлення про державні символи, народні традиції, звичаї; діти не завжди проявляють інтерес до мистецтва свого народу, рідко виявляють бажання брати участь у колективній творчій діяльності, здебільшого залишаються глядачами. Прояв емоцій до творів народного мистецтва є швидше імпульсивним, ніж потребою. Діти не завжди можуть зрозуміти власний емоційний стан та стан інших людей, не проявляють свої почуття до близьких людей, батьків, родини. Вихованці не прагнуть до участі у колективних творчих справах, не проявляють власної ініціативи, вони здатні працювати тільки під керівництвом педагога, спілкування в різновіковому колективі зі своїми товаришами на основі спільної творчої діяльності часто ігнорують.

Дітям 5–7 років із *середнім рівнем* патріотичної вихованості (50 % дітей старшого дошкільного віку) властива вихованість основних показників когнітивного компонента; однак, низька мовленнєва комунікація не дозволяє достатньо описати своє ставлення до державних символів України, національних цінностей, вимагає допомоги та підказки педагога. Несміливість, скутість у практичній діяльності не дозволяє повністю задіяти всі свої знання та творчі здібності у виконанні колективних творчих справ. Спілкування та взаємодія між вихованцями різного віку в ігровій діяльності не відзначається активністю; вони мають опосередкований інтерес до творів національного мистецтва.

Високий рівень патріотичної вихованості (20 % дітей старшого дошкільного віку) виявили ті вихованці, які володіють знаннями про державні символи України, народні традиції, звичаї та обряди, пам'ятки культури, твори митців рідного краю, можуть яскраво, емоційно виразити свої ставлення до творів мистецтва. Такі вихованці мають багатий словниковий запас і можуть яскраво описати свій край, село, Вітчизну, ставлення до них. Вихованці беруть активну участь у колективній творчій діяльності, яка спрямована на опанування та створення мистецьких творів патріотичного змісту і водночас дарує позитивні емоції та задоволення, гарний настрій.

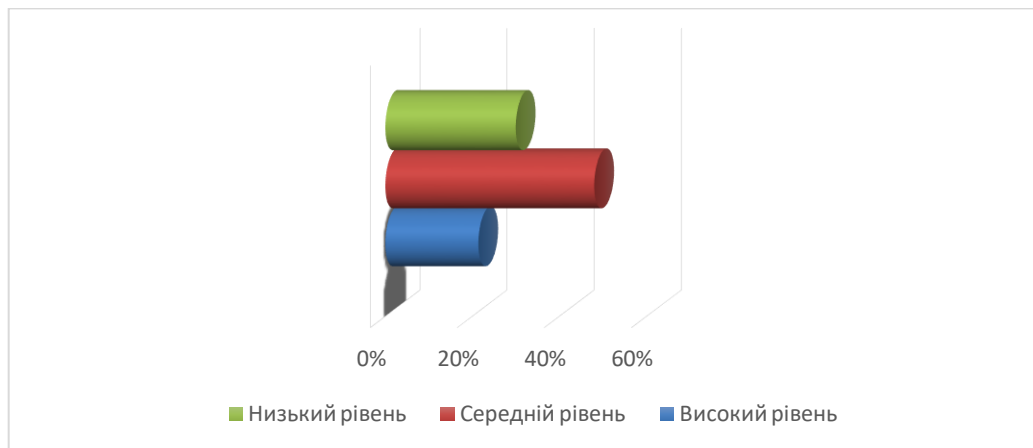

Рис. 1.4. Рівні сформованості патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Узагальнення означених результатів свідчать, що лише 20 % учасників експерименту мали високий, близько 50 % – середній та 30 %– низький рівні патріотичного виховання (Рис. 1.4.).

У процесі констатувального етапу експерименту нами було з’ясовано, що українське мистецтво сьогодні є досить актуальним у суспільстві. Однак, виявилось, що вихователі недостатньо розуміються на виховній ролі національного фольклору, обмежуючись епізодичним її використанням на певних тематичних заняттях, присвяченим народним ремеслам або заняттях патріотичної тематики. Прикметно, що майже в кожній групі є національний куточок, де є національні атрибути (в основному ляльки в українському народному вбранні), національні символи (герб, прапор, мапа України, булава, вишита серветка або рушник). В усіх групах було здійснено аналіз планування освітньої роботи (на поточний навчальний рік) з використанням творів українського мистецтва. Так, вихователями заплановано ознайомлення дітей з українським народним одягом на прикладі ляльок; використання посуду (тарілки) для занять малюванням до теми «Україна – моя Батьківщина»; аплікація з готових форм писанок; малювання пташки, показ керамічного баранчика до теми «Ремесла України»; ліплення пташки та декоративне прикращення її кольоровим пластиліном; декорування посуду, пташок, серветок, писанок з різних видів образотворчої діяльності; показ народних плетених виробів із лози, рогози, соломи до теми «Ремесла України».

Під час дослідження виявлено, що більшість педагогів ЗДО використовують засоби українського фольклору під час патріотичного виховання дітей епізодично, некваліфіковано; у виховній роботі з дітьми надають перевагу проведенню масових заходів з використанням окремих видів національного мистецтва. У створених в ЗДО куточках в українському стилі, народознавчих кімнатах спільна творча діяльність різновікових колективів не планується, застосовуються одноманітні форми і методи виховної роботи; залучення державних символів України як засобів патріотичного виховання відбувається безсистемно (додаток Г). Незважаючи на різний склад, респонденти продемонстрували доволі схожі погляди, ставлення щодо важливих аспектів досліджуваної проблеми:

- а) абсолютна більшість з них вважають себе;
- б) низький рівень розуміння ролі українського народного мистецтва як засобу національно-патріотичного виховання;
- в) усвідомлення значення пізнання національної історії, культури в національно-патріотичному вихованні дітей;
- г) відсутність інтересу щодо використання потенціалу засобів українського фольклору у формуванні патріотичних почуттів дошкільників.

Результати діагностики рівнів досліджуваної якості орієнтують на посилення акцентів щодо необхідності формування загального розуміння можливостей і потреби використання засобів українського фольклору у національно-патріотичному вихованні дітей. Для цього необхідно оновити зміст та урізноманітнити форми та методи національно-патріотичного виховання засобами українського фольклору, що сприяло б вияву інтересу до історії українського народу та Батьківщини; залучати родини дошкільнят до участі у патріотичних заходах, на яких використовуються твори різних жанрів та видів українського фольклору; систематично використовувати методи ознайомлення дітей зі змістом українського народного мистецтва.

РОЗДІЛ 2.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Український фольклор: багатство жанрів

На початку ХХІ ст. пріоритетними напрямками педагогічної науки і освіти стають розробка теоретичних основ та нових технологій становлення національної системи освіти.

Виокремлюються головні завдання виховання духовного світу людини третього тисячоліття, серед яких:

- формування національної самосвідомості на засадах культурних традицій українського народу;
- збереження етнічної пам'яті, яка відтворює досвід поколінь на міфологічному, фольклорному й історичному рівнях;
- набуття вмінь розкривати перспективи подальшого розвитку рідної культури в сучасних умовах тощо.

Питання дослідження, збереження та популяризації українського фольклору в сучасних умовах набувають особливого значення. Це пов'язано насамперед з могутнім духовно-творчим потенціалом української традиційної культури, яка є головним чинником морально-естетичного самооздоровлення і відродження національної самосвідомості, духовності народу, проявом ментальності, стає підґрунтям розвитку професійного мистецтва.

Пошук нових форм і методів виховного впливу на особистість дитини дошкільного віку, є потребою вдосконалення методик естетичного розвитку особистості, що використовуються в сучасних педагогічних практиках, приведення їх у відповідність з завданнями реформування системи освіти в Україні на національній основі.

«Україна стане колись новою Грецією; прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинеться; тільки з малих племен, якими також були греки, постане велика культурна нація, і її межі простягнуться до Чорного моря, і звідтіля ген у далекий світ», – так у далекому 1769 році дав оцінку майбутнього України [65, с 55].

Особливо актуальним для українського народу сьогодні є збереження національних традицій, української мови, сакрального мистецтва, що становить код нації.

Український фольклор є потужним засобом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Він допомагає не лише зберегти культурну спадщину, а й формувати в дітей глибокий зв'язок із рідним краєм. Національні традиції, мова, мистецтво відіграють важливу роль у формуванні національних цінностей дітей дошкільного віку. Український фольклор, як зібрання багатовікової мудрості, відображає світогляд, традиції та моральні цінності народу, стаючи потужним засобом виховання. Фольклор є фундаментальним елементом культури кожного народу, слугуючи збереженню його історичної пам'яті та формуванню національної ідентичності. Він відображає ментальність, світогляд і цінності нації, забезпечуючи спадковість культурних традицій.

Унікальне явище українського фольклору, що має глибоке коріння в історії нашого народу, є інструментом, що сприяє розвитку національної свідомості у дітей. Наголошуючи на виховному потенціалі народної творчості, сучасні дослідники (П. Кононенко, О. Потебня та ін.) акцентують увагу на зв'язку між національними традиціями та соціальним розвитком дитини: «Український фольклор — це основа духовного виховання, яка допомагає сформувати у дітей любов до своєї країни та культури» [10, с. 5]. «Фольклор є невід'ємною складовою культурного простору, що формує цінності та світогляд дитини» [22, с. 400].

У своїх працях вони підкреслювали, що казки, билини, думи та інші жанри фольклору сприяють формуванню моральних якостей, розвивають уяву та

емоційний інтелект дитини; твори українського фольклору розкривають дітям духовні цінності, знайомлять із національними героями, пробуджують гордість за історію свого народу.

Фольклор є одним із найширших понять, яке зустрічається у науках про культуру. В розумінні більш широкому, фольклор знаходиться дуже близько до поняття народної творчості. Дослідники вважають, що термін фольклор охоплює як твори динамічні (мистецтво слова, музику, видовища, танок, пластику), так і витвори статичної культури (такі як прикладне мистецтво, народна архітектура), і більше того, включає також культурні традиції та звичаї, що з ними пов'язані. У вузькому значенні слова, фольклор — це усна народна творчість, що створюється колективно і при цьому нерозривно пов'язана з життям і побутом, із характерними рисами та історією народу.

Фольклор є не лише скарбницею народної творчості, а й засобом формування національної свідомості. Саме український фольклор, багатий на казки, пісні, обряди, прислів'я та загадки, виступає дієвим інструментом у вихованні патріотичних цінностей у дітей дошкільного віку, адже культура — це джерело національної ідентичності, її використання у вихованні є ключовим [69, с. 40]. Український фольклор, який формувався протягом століть, відображаючи життєвий уклад, традиції та побут українців, відзначається жанровою різноманітністю, що дозволяє застосовувати його у різних аспектах виховного процесу.

Українці споконвіку відзначались своїми мистецькими здібностями. «Усім відомо, як багато обдарований самою природою український народ, скільки в ньому тонкого музичного почуття, здібності до співу, естетичного смаку, скільки в ньому любові, найціннішу, найдорожчу перлину з його культурних багатств», — писав автор книги з історії української музики, музикознавець [75]. «Емоційна насиченість української традиційної культури, невичерпна енергія, завзяття, високий мистецький рівень, яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу» [3, с. 38]. «Українці обдаровані з природи великими музичними здібностями і поетичним талантом,

мають у порівнянні з іншими східнослов'янськими народами найбагатшу, найбільш розвинену народну поезію», – наголошує в своїх дослідженнях [73].

В минулому у вихованні дітей велику роль відігравала народна педагогіка, в якій на одному з перших місць було прищеплення любові до всього прекрасного. Виховання і навчання базувалось на дитячому фольклорі – утішках, пестушках, забавляннях, колискових, жартівливих піснях, колядках, щедрівках, веснянках, – на якому формувалися естетичні смаки дитини, проходило морально-етичне становлення та розвиток особистості. [70, с. 88].

Малюкам від самісінького народження для всебічного розвитку замало тільки людської мови. Їм необхідна музика у всіх її проявах. Логічно і структурно організована музика ігрового дитячого фольклору передовсім впливає на емоційну сферу дитини. Приносячи задоволення і радість, спираючись на емоційність, образність, музичність, дитячий музичний фольклор, як самобутнє культурне явище, і в сьогодення дає малюкам змогу розвивати «закладені самою природою» музичні задатки, розкривати творчий потенціал, проявляти відчуття відповідальності за збереження культурної спадщини свого народу.

Справді, український дитячий фольклор є підґрунтям для природно-загального естетичного розвитку й становлення культури дошкільнят, комплексного формування й поступового прояву творчих здібностей (музичного слуху, ладового чуття, відчуття ритму, пам'яті), відтворення їх у дитячій творчості.

Процес виховання та навчання дітей дошкільного віку, побудований на основі народних традицій, оснований на ігровому дитячому фольклорі, водночас позитивно впливає на розвиток емоційних проявів та активного спілкування дітей між собою та з дорослими; формування цілісних поглядів дитини на оточуючий світ і пізнання свого «Я» в ньому; вивчення рідної мови, звичаїв та культури; розвиток творчих здібностей, інтелекту, самосвідомості і духовності; вміння погоджувати свої дії під час спільної творчої діяльності.

Так, фольклор охоплює різні *жанри*: пісні, казки, легенди, прислів'я, обряди, що формують ментальність народу. Як стверджував В. Гнатюк,

«фольклор є невичерпним джерелом знань про націю» [46, с. 186]., це визначення підкреслює багатогранність і значущість усної народної творчості в побудові культурного простору. У фольклорі закладена мудрість поколінь, яка здатна передати дітям найважливіші елементи національної ідентичності. Фольклор виступає носієм історичних подій та явищ, дозволяючи нащадкам краще зрозуміти минуле свого народу.

Наприклад, *думи та балади* українців зберегли відомості про героїзм козацтва та боротьбу за свободу. Через фольклор передається жива мова народу. На думку філолога О. Курило, «мовний код фольклору є найміцнішим зв'язком між поколіннями, що забезпечує сталість національного духу [40, с. 520].

Прислів'я та приказки виступають засобом збагачення мовлення та розвитку логічного мислення. Наприклад, такі вислови, як «Без труда нема плода» або «Хліб — батько, вода — мати», сприяють формуванню шанобливого ставлення до праці та природних ресурсів.

Казки є одним із найефективніших засобів формування моральних орієнтирів, допомагають дітям усвідомити важливість таких понять, як добро, справедливість, співчуття. Зокрема, казки вважалися не лише розважальною функцією, але й виконували роль повчального інструменту. Казки виступають важливим засобом передачі моральних норм і цінностей. Наприклад, у казці «Коза-дереза» діти знайомляться з поняттям справедливості, а «Лисичка-сестричка» вчить про наслідки хитрощів; казки про боротьбу добра зі злом не лише формували у дітей поняття про мораль, а й закладали основи патріотичного мислення.

Казки являють собою жанр художньої народної прози: епічні оповідання алегоричного, повчально-розважального, чарівно-фантастичного, героїчного або побутового змісту з установкою на вигадку. Власне казки поділяються на героїко-фантастичні (чарівні) казки, казки про тварин, соціально побутові казки та небилиці, кумулятивні казки.

Термін «казка» вперше зустрічається в сімнадцятому столітті і означає ті види усної прози, для яких насамперед характерним є поетичний смисл.

Фантастичний світ українських народних казок з їх реальними, варіативними елементами допомагає дитині шукати творчі рішення, органічно поєднуючи репродуктивні, стандартні, традиційні елементи з новими, креативними. [39, с. 111].

Як показав досвід, виразні оповідання, бесіди про героїв казок, про почуття, що вони випробують, про труднощі, що їм приходится переборювати, розглядання ілюстрацій, гри в казки – значно розвивають емоційне сприйняття дітей, збуджують їх уяву.

Колискові, обрядові та народні *пісні* є одними з найдавніших форм фольклору, сприяють розвитку емоційної чутливості та національної гордості. Колискові, зокрема, формують емоційний зв'язок між дитиною та батьками, сприяючи розвитку почуття безпеки та довіри. Пісенний фольклор допомагає дітям відчувати себе частиною культурного спадку.

Спів і музика супроводжують дитину з перших кроків життя, вводять у оточуючий її світ. Ритмічні вправи у супроводі народних пестушок та утішок збуджують енергію дитини, розвивають і звеселяють її. Коли ж малюка укладають спати, то йому співають колискової пісні, яка допомагає заспокоїти і приспати його.

Колискова музична поезія є найважливішим жанром дитячого музичного фольклору. Відображаючи чуттєвий зв'язок між матір'ю і дитиною, що існує від дня народження немовляти, зворушливо щирі і безпосередні колискові пісні. Як найбільший здобуток народної педагогіки за всю історію людства колискова педагогіка неподільно з'єднана з практикою виховання, створює сприятливі умови для наступних виховних впливів, закладає передумови розвитку музичних здібностей.

Колискова, як форма народної поетичної творчості, містить у собі значні можливості для формування у дітей фонематичного сприймання, чому сприяє особлива інтонаційна організація (співуче виділення голосом голосних звуків, повільний темп і т.п.), наявність повторюваних фонем, звукосполучення і звуковідтворення. Звичайними словами в колискових стали «люлі», «баю-баю»,

«качи-качи». Це і зрозуміло, бо всі ці слова пов'язані з«улюлюканням» немовляти, гойданням. А в уяві матері – зашепечуванням, заговорюванням дитини від напасті, що є своєрідним оберегом.

Педагогами виявлено, що колискова є не тільки активно діючим засобом виховання художнього смаку дитини, а й потужним засобом національно-патріотичного виховання. Незважаючи на невеликий обсяг, колискова пісня - невичерпне джерело виховних і освітніх можливостей. У глибині віків губляться витoki колискових пісень, на ґрунті яких виховувалися у дитини такі першорядні якості, як доброта, чесність, порядність, працелюбність, шанобливе ставлення до батьків, любов до людей.

Саме з колискової пісні походить музичність всієї української нації. Для дітей, які починають розуміти прості, пов'язані з найближчим оточенням, поняття, колискові пісні стають не просто приємним набором мелодійних звуків, а цікаві вже своїм змістом, потішними ситуаціями, в які потрапляють «герої» пісень: «Пішла киця по водицю», «Котику сіренький, котику біленький», «Малесенький котку, не роби нам шкодку», «Киця Мура, де ти була, я гукала, ти не чула», «Ой на kota воркота, на дитину дрімота», «Ой ти, коте, не гуди», «А! А! А ну, коте, люлечки!»

Як вбачається з наведених прикладів, кіт – головний персонаж більшості дитячих колискових. У малого слухача його дії мусять викликати цілком визначене ставлення – осуду чи схвалення. Деякі колискові пісні, в яких кіт, наприклад, «зливав медочок» чи «вкрав клубочок» подають дитині найпростіші своєрідні «уроки чесності», мають чітко виражену мораль: «Не вчися, котку, красти, а вчися робити». На жаль, колискові пісні системно не збиралися. Це привело до втрати численних зразків, які відрізнялися поетичними і педагогічними перевагами і тому виховуючи у сьогоденні наших малюків на цьому неоціненному музичному матеріалі, ми повертаємо нас, українців, самих до себе.

Ігри та обрядові дії сприяють формуванню колективізму, толерантності та почуття причетності до своєї культури. Наприклад, такі обряди,

як «Колодій» чи «Водіння Кози», допомагають дітям досягнути краси українських традицій.

Ігровий жанр українського дитячого музичного фольклору історично пов'язаний з підготовкою молодого покоління до дорослого життя. Це дитячі музичні ігри, заклички-приказки, примовки, прозивалки, звуконаслідування, колядки, щедрівки, коляди церковного змісту, веснянки, гаївки, пастуші пісні. «Гра є наймиліша хвилинка, котрої потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей», – наголошував, – «завдяки іграм можна виховати у дитині всі властивості, котрі ми шануємо у людей і котрі нам хотілося б прищепити малечі різними оповіданнями, бесідами та навчанням» [11, с. 124].

Народні дитячі музичні ігри зародилися дуже давно. Значна їх частина перейнята з репертуару дорослих, особливо з обрядового фольклору. Теми працездатності, здоров'я, розуму, дружби, доброти, чесності, цнотливості звучать у багатьох народних піснях. Ігрові приспиви ілюструють дії дорослих, дають найбільш повний вихід емоційної енергії дітей, їхньому темпераменту. Найдавнішими з них є хороводні ігри, що творять основний компонент календарних обрядів. Основними персонажами ігор є птахи та звірі. У сьогоденні, дитячі музичні ігри є плодами творчої діяльності самих дітей. В дитячих музичних іграх поєднані дії, рухи, діалоги. Серед традиційних народних дитячих ігор особливо багато рухових, у яких драматизація поєднується із змаганнями – бігання навздогін, наввипередки, пошуком, прориванням кола чи «ланцюга» [21, с. 94].

Українські дитячі ігри є різними за своїми функціями. В українських іграх є ігри-праці, ігри-дозвілля, ігри-змагання, ігри-свята, ігрирозваги, ігри-розрядки, ігри-тренінги тощо і в цьому полягає їх незамінна корисність у навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного віку. Тобто у природній для дошкільнят музично-ігровій діяльності, через емоційний, фізичний і психологічний розвиток, контакт з дорослими і дітьми, малята пізнають світ, навчаються,

розважаються, забавляються, проявляють творчість, насичуються звичаями та традиціями свого рідного краю [33, с. 334].

Традиційні дитячі ігри, прикладами яких можуть слугувати такі як «Ми збудуєм хатку вам, нашим славним малюкам» більше відома як «Злови в коло», «Чижику, чижику, пташку маленький», а також відомі музичні ігри-веснянки «Ходить Жучок по долині, а Жучиха по ялині», «Зайчику, зайчику, та милесенький голубе», «А вже весна скресла, скресла. Що ти нам принесла?», «Подоряночка», «Ой у полі жито, сидить зайчик», «Пішли діти в поле квіточки збирати», «Труби, Грицю, в рукавицю», «Ой на горі мак» та багато інших, виконуються, як правило, гуртом, одноголосо, у жвавих темпах, що дозволяє працювати над унісонним співом, розвивати музичний слух та відношення й координацію музичного слуху й голосу дошкільнят [11, с. 124].

Музичний фольклор – це народна музично-поетична творчість, частина набутку народної спадщини минулого, власне музично-поетичний фольклор, перш за все вокальна (пісенна), інструментальна, вокально-інструментальна і музично-танцювальна творчість народу. У музичному фольклорі виражені етичний та естетичний ідеали народу, найважливіші принципи народної педагогіки. Однак, український фольклор, сформований на трипільській культурі у 6-4 ст. до н.е., найбагатший [19, с. 243].

Із традиційним народним побутом міцно пов'язане художнє явище, що дістало у фольклористів назву *дитячий фольклор*. Як суттєва частина загальнонаціональної народної творчості від народних обрядів і вірувань з глибини віків бере початок дитячий музичний фольклор. Певною мірою продовжуючи існувати і нині, в різних своїх жанрах він відображає динаміку людського життя в усьому розмаїтті його форм, починаючи з колиски.

Український дитячий музичний фольклор – це найцікавіший, доступний багатофункціональний матеріал для виховання дітей дошкільного віку, сутність якого полягає в наданні дитині перших відомостей про оточуюче середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу через прості форми фольклорного матеріалу. За своєю природою дитячий фольклор є

скерованим на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, а також спрямованим на поглиблення, саморозвиток та виховання практичного життєвого досвіду особистості.

Українська нація вважається однією з наймузичніших у світі. А отже процес засвоєння національного музичного фольклору дітьми дошкільного віку ґрунтується на наявності у них загально-музичного інстинкту, природних схильностей, що закладені генетично. Синкретичні жанри дитячого музичного фольклору створюють умови для природного формування музичних здібностей у дітей з раннього віку, позитивно впливають на підвищення інтелекту, становлення й творчу самореалізацію особистості.

Зокрема, *дитячий музичний фольклор* допомагає дитині швидко запам'ятати і репродукувати композиційну побудову музичного твору. Спочатку – веселих пісеньок-пестушок та колискових пісень. Згодом – різноманітних жартівливих ігор, скоромовок, загадок, лічилок, небилиць, пісень-казок, дитячих ігор-пісень, якими дорослі постійно супроводжують будь-які моменти повсякденного життя маленької дитини, з використанням ритмічних рухів, торохтілок, дитячих музичних іграшок та музичних інструментів, що надовго запам'ятовуються, надають малюку різні музичні враження, розвивають музичні здібності [42, с. 173]. Варто наголосити, що весь дитячий фольклор, по своїй суті, ігровий, тому, коли йдеться про «дитячий фольклор», майже завжди розуміється «дитячий музично-ігровий (або пісенно-ігровий) фольклор». А гра для дитини – це її життя.

Спираючись на образність мислення, використовуючи прихильність до творчості, природні музичні задатки та нахили, пісенно-ігровий дитячий фольклор позитивно позначається на роботі мозку малюків. Стимулюючи мистецько-художні здібності, які мають емоційно-рухову природу, проявляються дуже рано і становлять основу психічного розвитку дитини, розвивається творчий потенціал, активізуються енергетичні процеси організму дитини. Слід пам'ятати і про те, що мораль не дається дитині у спадок, вона виховується. Звісна річ, природні передумови до морального зростання у дітей

різні. Тому виховання є загально-творчою основою морально-духовного розвитку, і саме воно задає його суспільну спрямованість.

Розвиток особистості, безперечно, має бути вільним, без насильства і примусу, а це може дати українська дитяча народна творчість, особливостями якої є простота, природність, прозорість, доступність і музичність мови, що спонукає дітей до творчих дій, активізує ініціативу та емоційну чутність, розвиває творчі здібності в ігровій діяльності [43, с. 25].

Розвиток творчих здібностей впливає на формування емоційної та інтелектуальної сфер, естетичних смаків, духовний світ, становлення інтересів та ранній розумовий розвиток дитини. Як засіб інтелектуального зростання, український фольклор має дивовижну здібність розвивати творчий підхід та виховувати творчу фантазію малюків. А творчі завдання, які є активним засобом стимулювання творчої діяльності, найбільш повно розкривають творчі можливості дошкільнят, допомагають дітям самореалізуватись.

Отже, національно-патріотичне виховання, засноване на використанні фольклорних здобутків, має універсальний характер, може ефективно використовуватися в роботі з дітьми різного віку та ступеню розвитку. Вплив засобами дитячого музичного фольклору активізує центри уваги, пам'яті, мислення, мовлення, водночас гармонізує особистість.

Фольклорний матеріал орієнтує дитину на успішність навчання та здоровий спосіб життя. Втім, зрозуміло, що виховний ефект використовуваного дитячого музичного фольклору в навчальному процесі досягається завдяки спеціальному добору музично-фольклорного навчального матеріалу, його систематизації й поданню дітям через музичні образи, поєднання слухового й візуального сприймання знань у здійсненні малятами музично-ігрової діяльності.

2.2. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору

Формування особистості – складний, багатозначний процес, який проявляється у формі фізіологічного, психічного і соціального становлення людини і визначається внутрішніми і зовнішніми природними і суспільними умовами. Теоретичний аналіз проблеми та підсумки констатувального експерименту дали підстави для розроблення *педагогічних умов*, що забезпечуватимуть ефективність національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору з використанням індивідуального підходу, активного використання творчих методів навчання; інтеграції фольклору в освітній процес та тісної співпраці з родиною, які дозволяють закласти основи патріотичних почуттів, які з часом переростають у глибоке усвідомлення своєї національної ідентичності:

1. *стимулювання інтересу дітей старшого дошкільного віку до українського народного мистецтва;*
2. *створення національно-естетичного середовища в освітньому закладі;*
3. *системне використання творів українського фольклору в освітньому процесі дошкільного закладу.*

Обґрунтуємо виокремлені педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.

- Однією з вагомих характеристик людини вважається щирота та зміст її *інтересів*. Вони є збудником і регулятором активної діяльності особистості в освоєнні явищ навколишньої дійсності, стимулом її всебічного розвитку. Науковці розглядають інтерес як інтегративне особистісне утворення, в якому взаємодіють три компонента: емоційний, інтелектуальний, волевий [72]. Тому інтереси потрібно розвивати в дитинстві, інакше вони згасають.

Процес розвитку в дітей стійкого інтересу до народного мистецтва полягає в тому, щоб у ході цілеспрямованого впливу викликати якісні зміни мотиваційної

сфери, яка є одним із найважливіших чинників його формування, бо саме вона задає певну спрямованість діяльності. Також, здобутком дошкільників стають почуття, емоції, пережиті в процесі цієї діяльності. Патріотичні почуття, які відображають емоційне ставлення до українського фольклору, складають зміст емоційного компоненту національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Його ефективність забезпечується організацією різних видів творчої діяльності – зміна характеру цієї діяльності з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей старших дошкільників є вирішальним фактором національно-патріотичного виховання. Знання виступають теоретичною базою об'єктивації, вони упорядковують, регулюють емоції, надають їм певну спрямованість, сприяють усвідомленню дошкільниками емоційно-образного змісту українського народного мистецтва. Відповідно до цього формування патріотичних почуттів старших дошкільників має базуватися на таких компонентах інтересу до українського народного мистецтва:

- мотиваційно-орієнтаційний – розкриває зміст і спрямованість мистецьких інтересів, потреб, переваг дошкільників, включає в себе мотиви та емоції, що супроводжують процес національно-патріотичного виховання;
- змістовно-операційний – систему знань про українське народне мистецтво, оволодіння дітьми старшого дошкільного віку прийомами, навичками і способами застосування цих знань на практиці;
- оцінний – систематичне отримання зворотної інформації про процес і розвиток знань й мистецьких інтересів дошкільників на основі зіставлення результатів їх діяльності із завданням, що виконувалося [15, с. 19].

Психологи наголошують, що притаманна дітям допитливість – «чому?», «чого?» – є передумовою їхніх стійких інтересів до різних видів діяльності, одним з головних, зокрема, – інтерес до національної народної творчості. Його важливо розвивати системно і цілеспрямовано, адже емоційна забарвленість творів українського фольклору здатна викликати у дітей яскраві переживання, які пробуджують у них інтерес до всього національного. Так, видатний психолог Б. Теплов наголошував, що «мистецтво ми пізнаємо через емоцію» [50, с. 558]. А

в дитячому віці це особливо важливо, оскільки емоції в цей період відіграють первинну роль у розвитку мислення. Художньо-естетична інформація – історично обумовлені інтонаційні фонemi – відкриває дітям невичерпні можливості пізнання навколишньої дійсності й водночас ініціює зацікавленість національним мистецтвом. Акцентується увага на *емоційному, творчому сприйнятті українського фольклору*, на збагаченні досвіду дітей. Завдання формування патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку вимагає позитивного відношення до будь-якого твору українського народного мистецтва, нехай найпростішого, як до витвору мистецтва. Тому всі твори українського фольклору (пісня, танець, вірш тощо) мають виконуватися емоційно, виразно, викликати у дітей радість. Крім того, пізнання дитиною краси українського народного мистецтва, його багатющої образності, засобів виразності залучають її до світу прекрасного, розвиває потребу вносити народну творчість до свого життя. Важливим є врахування індивідуалізації національно-патріотичного виховання, що реалізується як підбір форм навчання, його темпів, окремих завдань, орієнтованих на кожну дитину з урахуванням її психічних особливостей, рівня розвитку її здібностей, тощо.

- Другою з педагогічних умов ефективного національно-патріотичного виховання засобами українського фольклору є *створення національно-естетичного середовища в освітньому закладі*.

Важливим завданням сучасної освіти стає створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме національно-художній компонент:

- предметного середовища, в якому діти зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (групові куточки, мистецькі світлиці, художні майстерні; сучасний дизайн інтер'єрів закладів дошкільної освіти тощо);
- соціально-педагогічного середовища (національна естетика спілкування і життєтворчості).

Заклад дошкільної освіти із специфічним соціально-культурним середовищем у нових суспільно-економічних умовах має бути відкритим до

контактів із закладами культури і мистецтв (музеями, філармоніями, театрами тощо), до взаємодії з професійними та самодіяльними мистецькими колективами і відомими митцями, більш того – він має стати ініціатором таких контактів. Саме національно-художні аспекти життя дошкільного закладу мають змогу нейтралізовувати зовнішні антиестетичні впливи макросередовища, засобів масової інформації, виконувати арттерапевтичну і превентивну функції щодо девіантної поведінки дітей в майбутньому [35].

Педагогічні колективи освітніх закладів не повинні займати позицію нейтралітету в організації культурного відпочинку, змістовного й цікавого дозвілля дітей. Вони мають налагоджувати систематичну взаємодію з культурно-освітніми закладами та представниками культури для прилучення дітей до національних цінностей з максимальним урахуванням індивідуальних здібностей, задоволенням інтересів і потреб дошкільників.

Національно-естетичне середовище ми розглядаємо як діяльнісну основу та стійку сукупність наявних, культурних цінностей; воно, з одного боку, вбирає в себе предметну сферу, певним чином організовані предметні результати художньо-творчої діяльності, а з другого, – форми відносин людей із реаліями національної культури, естетичного оточення.

Сучасний заклад дошкільної освіти покликаний виконувати місію педагогізації національно-естетичного середовища, а саме:

- вивчати та враховувати соціокультурні потреби дошкільників, різні типи її ставлення до мистецтва, мистецькі інтереси, а також можливості інститутів сфери дозвілля;
- визначати конкретні виховні програми, організовувати діяльність дошкільників у сфері мистецтва;
- об'єднувати зусилля педагогів, працівників музеїв, театрів, філармонії, народних мистецьких колективів, батьків для реалізації окреслених цілей;
- здійснювати самоаналіз і самооцінку власної діяльності, своїх можливостей у досягненні поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням

естетичних потреб та інтересів дітей.

Якість національно-естетичного середовища дає змогу посилити виразність культурної комунікації за рахунок локальних мистецьких реалій, орієнтуючи дітей не на механічне запам'ятовування інформації, а на активне творче засвоєння мистецтва рідного краю. У зв'язку з цим, ефективність національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку пов'язується з повноцінним використанням краєзнавчого підходу, розширенням і збагаченням виховного простору в мікросоціумі. Пам'ятки народного мистецтва, зразки народної творчості зазвичай використовуються лише з наочно-ілюстративною метою, а не як тип мистецько-виконавської творчості, що об'єднує в собі нематеріальне виробництво і духовну культуру. Ознайомлення з матеріальною та мистецькою спадщиною минулого дозволяє дошкільникам глибше зрозуміти духовний світ тих, хто жив і творив до нас, конкретно уявити спосіб життя, думки людей, систему цінностей попередніх епох.

Таким чином, система освіти та виховання має відкритий характер, широкий простір для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей. Головне, щоб нагальну потребу в кардинальних мінах у цій царині відчули й усвідомили не тільки представники вузького кола фахівців – науковців і педагогів-практиків, а й усі члени суспільства, причетні до виховання дітей і молоді – майбутнього України.

- Третьою педагогічною умовою національно-патріотичного виховання засобами українського фольклору визначено *системне використання творів українського фольклору в освітньому процесі дошкільного закладу*.

Формуванню патріотичних почуттів старших дошкільників засобами українського фольклору насамперед сприяє цілеспрямоване, систематичне, комплексне, особистісно зорієнтоване навчання та виховання, яке забезпечується впровадженням таких підходів як системний, комплексний та інтеграційний. Доцільність використання цих підходів у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку обумовлено

складністю самого процесу. Формування патріотичних почуттів старших дошкільників представлено нами у вигляді системи внутрішніх особистісних перетворень (компонентів – пізнавального інтересу, ціннісного ставлення тощо) та зовнішнього впливу на особистість (освітнього процесу).

Комплексний підхід виступає як комплекс здійснюваних у певній послідовності заходів (упровадження спеціально розробленого змісту завдань – комплекс навчальних занять, екскурсій, відвідування мистецьких заходів тощо), виконання яких забезпечує досягнення поставленої мети – виховання патріотів України.

Інтеграційний підхід передбачає можливість використання знань із різних галузей знань та різних видів українського мистецтва, використання цих знань як інтегрованої цілісної системи. Засоби українського фольклору взаємодіють, несуть у собі знання з різних наук, об'єднують в єдине ціле знання з різних галузей. Учені вважають, що, по-перше, складний матеріал однієї галузі знань може бути пояснений за допомогою більш доступних засобів іншої. По-друге, інтеграція знань, умінь і навичок у межах освітнього процесу в цілому є «більш логічною та сприйнятливою, ніж фрагментарне засвоєння предметних знань» [75].

Рейзенкінд підкреслює, що «інтеграція знань виступає як форма і як результат більш глибокої спеціалізації» й виокремлює в контексті інтегрованого підходу до викладання мистецтва такі типи взаємодії – «міжпредметні зв'язки в межах традиційного навчального плану; поєднання предметів обов'язкового циклу із заняттями іншими видами мистецтва в позаурочний час, що збагачує можливості поліхудожнього виховання особистості; викладання окремих видів мистецтва з використанням аналогій і стимулів інших видів мистецтва; комплексний підхід до поліхудожнього виховання особистості повною мірою забезпечується взаємодією мистецтв, що зумовлює зміст занять на кожному віковому етапі» [51, с. 376].

На сучасному етапі окремі елементи інтегрованого підходу до організації освітнього процесу дошкільного закладу втілені в практичну діяльність.

Доведено, що «інтегрований підхід в освіті сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду дітей у руслі поставлених педагогом конкретних освітніх завдань, інтенсивному розвитку дошкільників в аспекті вибраної тематики; формуванню інтересу до подій і явищ дійсності, вихованню особистості, розвиває загальні навички дітей» [30, с. 96].

Дидакти зазначають, що ефективність освітніх результатів старших дошкільників значно підвищиться, якщо використовувати такий спосіб інтеграції змісту освіти, як інтегровані завдання; інтегровані заняття. Вже сьогодні є очевидним, що інтегрований підхід закладає нові умови діяльності педагогів та дітей, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів освітнього процесу.

Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм роботи, що має вплив на ефективність сприйняття дошкільниками дидактичного матеріалу. Вона стає для всіх її учасників – педагогів, дітей, батьків – школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети. Комплексне застосування знань з різних галузей – це закономірність сучасного життя, яке вирішує складні суспільні, технічні та технологічні завдання. Уміння комплексного застосування знань, їх синтезу, перенесення ідей та методів з однієї науки в іншу лежить в основі творчого підходу до наукової, навчальної, художньої діяльності людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу. Озброєння дітей такими вміннями – актуальне завдання дошкільної освіти, яке диктується тенденціями інтеграції в науці та практиці і розв'язується за допомогою інтеграції знань [29, с. 183].

З огляду на викладене, інтеграційний підхід як процес створення художньої картини світу з використанням засобів українського фольклору взаємоузгоджує види мистецької діяльності, музики та фольклору у взаємодоповненні, інтеграцію знань, умінь і навичок з галузі національної художньої культури в зміст освітніх напрямів дошкільної освіти.

Перед вихователем постає завдання виховати не лише людину, а й громадянина держави за допомогою принципів та методів виховання. Керуючись

Державним стандартом та програмами, педагог здійснює вихованні чинні дії, які спрямовані на реалізацію поставлених мети та завдань:

- виховання національно-патріотичної особистості дитини в дошкільному віці; забезпечення освітнього процесу відповідними інформацією, змістом, методичними складниками, практичними порадами.
- ознайомлення з історією рідного краю, життям і побутом народу України;
- виховання любові до рідного краю (до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста);
- формування духовно-моральних узаємин між людьми;
- виховання пошани та любові до культурного спадку свого народу та сучасного мистецтва;
- формування толерантного ставлення до представників інших народів, культур і традицій, до однолітків, батьків, сусідів, інших людей;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури [65, с. 9].

Водночас, у програмах та методичних матеріалах для дошкільної освіти (І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій) особливу увагу приділено «організації системної і планомірної роботи з національно-патріотичного виховання дітей уже з молодшого віку, що спрямована на виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мов, національних цінностей українського народу», що передбачає, зокрема, «органічну єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь; інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до

культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне у різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємний складник загальнолюдської культури» [65, с. 11].

Отже, зміст національно-патріотичного виховання старших дошкільників засобами українського фольклору в контексті визначених педагогічних умов має спрямовуватися на узгодження системи цінностей суспільства, комплексу функцій мистецтва у формуванні духовного світу особистості з можливостями їх сприймання кожним індивідом у процесі інтерпретації творів українського фольклору. Формування свідомого громадянина України в закладі дошкільної освіти здійснюється на заняттях за допомогою різних засобів, зокрема й засобів українського фольклору, які усталювались упродовж століть і стосуються істотних сторін доленосних подій у житті української нації, держави і містять у собі важливий філософський, політичний, ідейно-моральний та естетичний зміст, адже символізують незламність, стійкість у відстоюванні незалежності, вірність рідній землі, прагнення до духовності, відстоювати, продовжувати і підтримувати його надбання тощо.

Тому сенс творчої діяльності полягає не просто в залученні дітей старшого дошкільного віку до виявлення, збирання, зберігання і пощирення національно-мистецьких цінностей, а й в тому, щоб викликати в них ініціативу, творчість, естетичне ставлення до національної культурної спадщини, осмислення своєї відповідальності перед майбутнім за збереження національних мистецьких цінностей минулого і сьогодення.

2.3. Особливості використання українського фольклору як засобу національно-патріотичного виховання старших дошкільників

Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку є важливим аспектом формування їхньої особистості. У сучасному суспільстві, де глобалізація ставить під загрозу локальні ідентичності, роль фольклору стає особливо важливою. Сьогодні існують певні загрози для збереження фольклору

як засобу національної ідентичності – глобалізація (уніфікація культур часто нівелює локальні традиції) та втрата автентичності (використання фольклору в масовій культурі може призводити до його комерціалізації). У сучасному глобалізованому світі збереження культурної ідентичності набуває особливого значення, адже саме вона дозволяє новим поколінням відчувати себе частиною нації. В умовах глобалізації особливо важливо плекати у молодого покоління любов до рідної культури, національної ідентичності, а також розуміння важливості збереження традицій. Проте ще М. Грушевський стверджував, що «тільки через збереження народних традицій ми зможемо зберегти нашу унікальність»; «культура народу живе доти, доки живе його фольклор» [67, с. 207]. Фольклор залишається потужним засобом формування національної ідентичності, забезпечуючи передачу історичних, мовних та культурних цінностей між поколіннями. Як підкреслював український етнограф Ф. Колесса, «фольклор — це не лише минуле, а й майбутнє нації» [23, с. 145]. Тому важливо підтримувати його *збереження та адаптацію до умов сучасного світу*, шляхом:

- включення народної творчості в освітні програми різних рівнів з метою кращого пізнання та розуміння національної спадщини;
- організації культурних заходів (фестивалів, конкурсів народної творчості, обрядових свят) з метою популяризації фольклору;
- використання сучасні медіа та цифрових платформ з метою збереження та поширення фольклору серед молодого покоління;
- проведення тематичних заходів, таких як «День української пісні» або «Казковий ярмарок», що сприяє поглибленню інтересу дітей до української культури;
- застосування ігрових методів (ігри за мотивами українських народних казок допомагають формувати творчу активність і патріотичну свідомість);
- використання мультимедіа та інтерактивних методик, адже в сучасному світі зростає вплив цифрових технологій, що іноді витісняють

традиційні форми виховання, тому важливо адаптувати український фольклор до сучасних реалій (аудіокниги, відео, ілюстрації);

- залучення батьків до освітнього процесу, організації спільних заходів із батьками (наприклад, виготовлення обрядових атрибутів).
- інтеграції фольклору в різні види діяльності дошкільників: мовлення, музика, малювання тощо.

Прикладами практичних кейсів використання українського фольклору у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є: інтеграція українського фольклору в заняття (створення ілюстрацій до казок, обговорення персонажів, проведення рольових ігор, вивчення національних пісень, таночків тощо); святкування традиційного Різдва (залучення дітей до колядування, навчання їх виконувати прості колядки, виготовлення зірки та відтворення сценки вертепу з метою кращого розуміння сенсу обрядів та їхню роль у культурному житті українців).

У педагогічних дослідженнях І. Беха, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Каплуновської, К. Крутій, Т. Піроженко, О. Поповської та ін. підкреслюється, що народна творчість є важливою складовою національно-патріотичного виховання дошкільників. Одним із найголовніших питань, пов'язаних з формуванням у старших дошкільників патріотичних почуттів є залучення їх до *народного мистецтва*, яке має увійти до свідомості дітей як «безпосередньо живе, хвилююче мистецтво. Діти повинні відчувати фольклор як природну невід'ємну частку сьогодення» [52, с. 216].

Національна культура людини невід'ємна від культури народу, до якого вона належить або серед якого живе. Формування національної культури особистості слід розпочинати з опанування національної мистецької мови, адже народне мистецтво все активніше завойовує своє чільне місце в українській освітній концепції. Життєдайним джерелом для роботи зі старшими дошкільниками в зазначеному аспекті є фольклор України. Тому в програмах дошкільної освіти особлива увага приділяється українському народному

мистецтву, як «частина життя народу, цілісне явище його духовної культури» [20, с. 304].

В основу освітніх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту) та чинних програм для дітей дошкільного віку покладено дитячий фольклор, який охоплює словесну творчість дорослих для дітей, творчість дорослих, яка з часом перейшла до дитячого репертуару, та безпосередньо дитячу творчість. Нині все більше програм для дошкільної освіти декларують звернення до народної спадщини. Для вихователів важливо правильно оцінити й відібрати потрібний матеріал для дітей відповідного віку, відрізнити автентичні зразки від примітивних відробок. Рівень сформованості національної мистецької культури старших дошкільників залежить зокрема й від здатності вихователя створити для своїх вихованців атмосферу добра, радості та творчості. Можливо дитина забуде пісні, які вона вчила в дошкільному дитинстві, але відчуття, які виникли при цьому – закарбуються в душі назавжди.

Методика використання українського фольклору у процесі у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку характеризується такими основними рисами:

- розвиток у дітей здібностей, естетичного почуття, сприйняття, здібностей до творчих форм діяльності, любові до мистецтва;
- організація мистецької діяльності дітей старшого дошкільного віку;
- практичне знайомство з національним мистецтвом: літературним, декоративним, образотворчим, музичним, хореографічним;
- методами організації та стимулювання творчої діяльності дітей є розвиток особистої зацікавленості кожної дитини до народного мистецтва і до кожного окремого виду роботи, індивідуально-творчих здібностей, стимулювання всебічного розвитку, формування позитивної Я-концепції, відмова від примусу, індивідуальний підбір форм діяльності, використання тільки неформальних здебільшого позитивних оцінок діяльності [16, с. 64].

Засобами зацікавлення дітей українським фольклором є:

- інтеграція українського народного мистецтва в освітній процес;

- універсальність мистецько-виконавської майстерності педагога;
- позитивний емоційний вплив на дітей – «заразити народною творчістю»;
- вдало дібраний матеріал / репертуар для слухання, сприймання та виконання;
- накопичення слухового і мистецько-практичного досвіду дітей;
- різноманітний мистецький інструментарій;
- моделювання ситуації успіху в мистецькій діяльності дітей [9, с. 99.].

Формування патріотичних почуттів старших дошкільників засобами українського фольклору здійснюється через такі *форми* взаємодії педагога з дітьми:

- ознайомлення дітей з високохудожніми зразками українського фольклору;
- бесіди про відомих українських митців (майстрів, художників, співаків та композиторів, про найяскравіші зразки їхньої творчості у пропаганді українського народного мистецтва;
- ознайомлення з історією виникнення та побутування українських народних виробів (писанок, іграшок, ляльок, музичних інструментів тощо);
- інсценізація народних звичаїв та обрядов із застосуванням засобів українського фольклору [27, с. 10].

У процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку український фольклор розглядається нами як засіб, який використовують різноманітній діяльності дітей.

Серед *шляхів, форм та методів* національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору виділяємо поєднання дидактичного матеріалу з мистецькою діяльністю, введення творів українського мистецтва до змісту занять, знання українського фольклору є однією з умов формування національно-художньої культури особистості, як і використання потенціалу українського народного мистецтва, урахування принципів, підходів у процесі національно-патріотичного виховання дітей

старшого дошкільного віку; інтегрування культурологічних, історичних, народознавчих знань у зміст занять; використання різних форм та методів роботи з дітьми старшого дошкільного віку, а також різнорівневе використання засобів українського фольклору в усіх його виявах, асоціативність художнього образу.

Значення побудови такого процесу національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку полягає в тому, що він може забезпечити розвиток високого рівня національно-естетичної культури дітей з урахуванням їхніх потреб та здібностей, а отже, – інтегрування набутих знань, умінь та навичок з галузі національної художньої культури у подальшу діяльність, досягнення усвідомленого та обгрунтованого ставлення до культури України, формування творчих здібностей та стійкого інтересу до народної музичної творчості, засобів українського фольклору.

Головним шляхом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору є шлях до серця дитини, педагог має сам любити і розуміти українське народне мистецтво, адже педагог «повинен ставитись до мистецтва з хвилюванням і ніколи не забувати, що неможливо у дітей викликати любов до того, чого не любиш сам, зацікавити їх тим, чим сам не цікавишся» [65, с. 72].

У старшому дошкільному віці продовжується формування мистецького досвіду дитини, розпочатого в родині батьками, тому вихователям необхідно цікавитися *культурним рівнем родин* вихованців і, по можливості, впливати на нього. Зокрема, інформувати батьків, що культурна атмосфера, у якій перебуває дитина, безпосередньо впливає на стан її нервової системи. Так, зокрема, гарна музика, народний спів впливає на формування естетичного смаку, а природнішим джерелом такої музики є фольклор.

Ефективному формуванню патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору сприятиме перегляд українських народних виробів декоративно-прикладного мистецтва, прослуховування музичних передач по радіо та телебаченню, відвідування мистецьких закладів, читання літератури, обговорення, обмін думками.

Ефективно формою роботи є *створення національних куточків* в закладі дошкільної освіти та групових кімнатах, в яких розмішено зразки декоративно-прикладного народного мистецтва, українські народні музичні інструменти, справжні та зроблені власноруч, література, замітки про знаменні дати тощо. Важливим педагогічним завданням має стати прояв творчої ініціативи і розроблення власних комбінацій організації творчо-розвивального групового середовища.

Для збагачення мистецьких вражень дітей обов'язково потрібно відвідувати *народознавчі заходи*, де звучатиме жива, високохудожня українська народна музика. Також сприятимуть соціальній адаптації, розширенню культурного кругозору будуть екскурсії в музеї, майстерні народних майстрів, відвідування виставок народних майстрів, концертів народних музичних колективів тощо. Так діти природно, невимушено ставатимуть частиною соціокультурної сфери свого міста, країни та світу.

Ефективною *формою* організації мистецької діяльності старших дошкільників засобами українського фольклору в закладі дошкільної освіти є *створення мистецького лекторію*: тематичні заняття, лекції, бесіди, українські народні свята, які сприяли б розширенню й збагаченню знань дошкільнят. Програма мистецького лекторію може складатися з таких тем: «Українська народно-пісенна творчість», «Колискова – пісня матері», «Українські народні іграшки», «Мова українських писанок», «Українські вишиванки – символи», «Українські рушники» тощо.

Найбільш універсальною формою національно-патріотичного виховання на заняттях музичного лекторію є бесіда. Така форма дозволяє педагогу вибирати для виховання жанри народної творчості з урахуванням особливостей розвитку дітей, рівня їх знань. Бесіда служить початковою, найбільш ефективною формою, яка пробуджує інтерес до українського фольклору, сприяє глибокому осмисленню й сприйняттю змісту та особливостей творів народної творчості. Використовуючи в своїй роботі розповідь-бесіду, вихователь має підкреслити значення фольклору у вихованні дітей, звернути увагу на те, що народна

творчість відображає життя людини, її думки й почуття. Ефективність проведення тематичних занять як естетичного засобу формування в старших дошкільників стійкого інтересу до національної творчості сприяє вихованню в них позитивного ставлення до фольклору. Участь у роботі мистецького лекторію сприяє більш активному використанню педагогами українського фольклору у своїй педагогічній діяльності. Зібраний матеріал до кожного заняття може бути використаний для вивчення з дітьми на інших заняттях.

Серед методів і форм національно-патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Реалізацію програмових завдань забезпечать застосування таких методів національно-патріотичного виховання:

- організоване спостереження за навколишньою дійсністю, вміло поєднане з читанням художніх творів, слуханням музики, малюванням, розгляданням репродукцій картин;
- систематичне проведення екскурсій до найвидатніших місць рідного краю, відвідування музеїв, виставкових зал;
- співбесіда із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей);
- безпосередня участь дітей у благоустрої довкілля та охороні природи;
- залучення дітей до участі в народних традиційних святах;
- широке використання фольклору в усіх його жанрах (казки, загадки, прислів'я, приказки, міфи, легенди), народної пісенної творчості (колискові, народні пісні й танці, хороводні ігри);
- ознайомлення дітей із народним декоративно-ужитковим мистецтвом, побутом, одягом.

Реалізація завдань національно-патріотичного виховання старших дошкільників передбачає створення у закладі відповідного *розвивального середовища*.

Організацію ігрової, пізнавально-дослідницької, комунікативної, продуктивної діяльності спроможна вирішити робота дітей у міні-музеї, наприклад, музею народної ляльки (Додаток Д), де педагог забезпечить створення системи інтересів, зокрема вибір цікавих та значущих для дитини тем. Модель музейно-освітнього середовища передбачає застосування як художніх, так і соціально-середовищних, діяльнісних засобів.

Художні засоби – це фотокартки, фотоальбоми, листівки, репродукції та оригінали картин, художня література, добірки музичних фольклорних творів, діафільми, відеорепортажі про місто, країну та природу рідного краю.

Соціально-середовищні засоби – охоплюють сімейне середовище (звичаї, традиції, колекції домашнього музею); середовище міні-музею групи ЗДО (українські національні та державні символи; український посуд; запорізьке козацтво; українська вишивка; українська народна іграшка; репродукції картин художників України), національні куточки у групах, екологічна стежина (українське подвір'я, город, вишневий садок тощо), художня та пізнавальна література; іграшки та декорації для театралізацій, українське вбрання.

Усе це надзвичайно потужно впливає на розвиток чутливості дітей до українського народного мистецтва, вчить їх бачити, слухати і чути найкраще в активній діяльності. Основою національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є *ігрова діяльність*. Для цього насамперед потрібно використовувати простий доступний елементарний фольклорний матеріал, а також фантазію як основу імпровізації [55, с. 221].

Так, славетні педагоги В. Верховинець, З. Кодай, Ф. Колесса, К. Орф, слушно підкреслювали: чи не найретельнішої підготовки потребує проведення

саме творчих та імпровізаційних вправ з дітьми. Зокрема, обираючи *музичний репертуар*, вихователів варто звернути особливу увагу на діапазон пісень, який пропонується до виконання дітьми старшого дошкільного віку. Вибір повинен враховувати естетичні, ладові, жанрові характеристики музичного матеріалу та їх відповідність кожному періоду дитячого віку та відповідати *національній музичній естетиці* [25, с. 850].

Народна спадщина, а саме дитячий ігровий фольклор, є чи не найліпшим *діагностичним матеріалом* для визначення рівня сформованості патріотичних почуттів та музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку. Так, промовляючи текст української народної пісні (*наприклад, «Равлик-павлик»*), запрошуємо дитину проплескати в долоню товарищу. По тому, як саме дитина плескає: впевнено чи боязко, наполегливо чи м'яко, – можна припустити, якою буде її активність у міжособистісній взаємодії з незнайомим дорослим, дітьми, дитячим колективом. Що менше дитина виявляє млявості в ігрових плесканнях, то легше й жвавіше вона контактуватиме з іншими у різних видах діяльності. У протилежному випадку педагогу треба особливу увагу приділити адаптації дитини до нових умов. Також цікавим діагностичним методом є виявлення стосунків дітей під час спільної гри у колі (ведучий, що стоїть усередині кола, мусить вибрати серед друзів когось одного в пару або на своє місце: *наприклад, пісні-ігри «Ой на горі жито, сидить зайчик», «Печу, печу хлібчик»*).

Під час мистецьких занять вихователі має звернути увагу дітей до творів народного мистецтва як цілісного явища культури народу, розкрити своєрідність фольклорних жанрів, особливість їх перетворення в творах сучасних митців (письменників, поетів, композиторів, мастрів народної творчості), ознайомити дошкільників з *фольклористичними доробками* українських композиторів М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, К. Стеценка, Л. Ревуцького. Так, вивчення українських народних пісень допоможе дітям краще й глибше зрозуміти навколишню дійсність, сприятиме поглибленому інтересу до освоєння народної спадщини, формуванню національної самосвідомості, любові до свого народу.

Зокрема, особливу значущість в національно-патріотичному вихованні дітей таких видів музичної діяльності, як *співи та слухання музики*, підкреслював дослідник українського фольклору та музичних ігор, автор оригінальної методики естетичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку *В. Верховинець* – основоположник українського дитячого музично-ігрового репертуару, фундатор теорії української хореографії, постановник першого українського національного балету, дослідник українського фольклору, основоположник українського сценічного жанру – театралізованої пісні, організатор художнього колективу нового типу – жіночого хорового театралізованого ансамблю, один із засновників жанру української революційної масової пісні, автор багатьох хорових творів, романсів, пісень, аранжувань. В. Верховинець – новатор у царині педагогіки, який розробив, науково обґрунтував і впроваджував в освітній процес систему інноваційних засобів виховання: рухливу музичну гру, театралізовану пісню, вокально-хореографічну композицію, різножанрові фольклорні зразки, танець, хоровий спів [11, с. 44].

Найважливішою особливістю спадщини В. Верховинця є її підпорядкованість провідній педагогічній меті – формуванню національної культури молоді, що передбачає засвоєння духовних надбань українського народу, виховання національної самосвідомості, громадянськості, гідності, патріотизму, рис національного характеру. Своєю багатогранною творчістю, науково-теоретичною та практичною діяльністю В. Верховинець вніс вагомий внесок у розвиток української культури і педагогічної науки.

Збірка його фольклорно-дидактичних ігор «Весняночка» (перше видання – 1925 р.), про яку з високою оцінкою відгукувалися відомий український музикознавець і фольклорист М. Грінченко, поет М. Рильський та ін., побудована на підставі народно-пісенного матеріалу, власних творів та кращих зразків педагогічно переосмисленої музично-ігрової дитячої літератури своїх сучасників (зібрані або створені видатними музичними діячами України М. Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козицьким, П. Демуцьким, а також фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Конощенка, С. Дрімцова)

Педагогічна спадщина В. Верховинця становить глибоко національне за своєю сутністю і виховне за змістом явище, яке органічно поєднує його педагогічну і мистецьку творчість, науково-теоретичну і практичну діяльність. Її непорушними підвалинами є українська національна культура. [11, с. 79]. В. Верховинець блискуче втілює теоретичні положення про проведення ігор у детально розроблених ігрових сценаріях, реалізувавши принципи науковості, наступності, природовідповідності.

Учений справедливо вважав, що запропонований ним творчо-стимулюючий підхід до організації ігрової діяльності дозволить педагогу вивчити індивідуальні особливості дітей, створити умови для розкриття творчих можливостей кожної особистості. В. Верховинець радить використовувати ігри з танцями і хороводами для дітей з дошкільного віку. Плідна етнографічно-дослідницька діяльність В. Верховинця сприяла обґрунтуванню і впровадженню системи засобів формування національної культури молодого покоління, значне місце в якій посідає український фольклор.

Автор розробив алгоритм підготовки і проведення музичних ігор. Етап підготовки включає утворення кола, чи рядочка, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів. Педагог радить використовувати в освітньому процесі народні ігри. Науковець підкреслював, що гра є найдоступнішою формою для всебічного виховання дітей. Оптимальною формою для проведення ігор представлялося коло, з якого легко утворити півколо, рядочок, маленькі кола. Коло – це не звичайна форма розташування дітей, а символ гармонійності і завершеності, воно «єднає і приваблює дітей чимось світлим, чистим, що тішить душу дитячу, ніби погожа картина небосхилу, зірок, місяця, сонця». На думку Верховинця «найкраща форма гри – це замкнене, чи розірване коло» [11, с. 88].

Щоб гра проходила весело і жваво, керівник мусить, по-перше, сам добре засвоїти гру, а по-друге, познайомитись з методикою і способом проведення гри, зуміти провести гру легко і якнайдоступніше для вихованців. Аналізуючи педагогічні можливості ігор, В. Верховинець наголошував на необхідності

дотримання демократичного стилю спілкування між педагогом і вихованцем. Значення його ідей і досвіду в сучасних умовах зростає й актуалізується.

Відомий український композитор і педагог К. Стеценко, який все життя віддав добору й обробці українських народних пісень для використання їх в освітній практиці, одним із головних завдань музичного та національно-патріотичного виховання дітей вважав збудження в них «бажання краси, яка полягає у великій скарбниці української народної творчості». К. Стеценко, як і М. Леонтович, найбільшу роль відводив народній пісні, підкреслюючи, що вона має великий вплив на розвиток духовності та музичних здібностей, естетичних смаків та патріотичних почуттів [65, с. 152].

У народній традиції одним із найважливіших елементів гри є *спів*. Часто дитині легше висловити свої почуття і думки співом, аніж конкретним словом. Дитина радіє «грі» музичних форм навіть тоді, коли не зовсім розуміє значення тексту – тішиться музичним калейдоскопом як різноколірними камінцями, «перекручує» мелодію до невпізнаності. І важливо цей момент підтримати, а не критикувати за творчість. Але перед тим, як дитина заспіває сама, вона має почути мелодію в досконалому виконанні. Тому педагог повинен уміти художньо-переконливо доносити музичні твори (використовуючи або власний спів, або аудіозаписи), давати дітям яскраві звукові враження, викликати інтерес до музикування.

Народна пісня – один із провідних жанрів українського музичного фольклору. Вона багатогранно відображає життя людини в різні суспільно-історичні епохи, розкриває її багатство та красу. Народні пісні володіють чудовою здатністю полонити людські серця, підносити настрій, надихаючи до праці, тамувати душевні болі, множити сили у боротьбі. До пісні звертаються колективно й поодинокі, в свято й будень, звертаються при найрізноманітніших життєвих нагодах [70, с. 49].

За змістом українські народні пісні поділяють на кілька груп:

- обрядові: зимові (колядки, шедрівки); весняні (веснянки, гаївки); літні (купальські, петрівочні, жнивварські). Ці пісні невіддільні від обрядових

дійств народного господарського та обрядового календарів;

- родинно-звичаєві: колискові та весільні пісні, похоронні плачі та голосіння; вони, як правило, супроводжували людину впродовж її життя;
- родинно-побутові пісні, в яких оспівується праця, особисте й родинне життя людей;
- суспільно-побутові: історичні, кріпацькі, козацькі, рекрутські, наймитські, заробітчанські, ремісницькі та робітничі пісні;
- крім того, є пісні-балади, пісні про кохання, жартівливі, танцювальні коломийки, пісні літературного походження та сучасні пісні.

Так, наприклад, усі *календарно-обрядові пісні* наших предків були засновані на обов'язкових ритуалах задовбрювання сил природи, щоб полегшити працю людини, мати добрий урожай, щоб утримувати переважно чисельну сім'ю. Вивчення обрядових пісень дає змогу познайомити дітей з українськими народними піснями – зимовими, весняними та літньо-осінніми: колядками, шедрівками, веснянками, купальськими й жниварськими (*«Вийди, вийди, сонечко», «Подольночка, «Ми кривого танцю йдемо», «Вийди, вийди, Іванку», «Щедрівочка щедрувала», «Коляд, коляд, колядниця», «Вийшли в поле косарі», «Кругом, женчики, кругом», «А вже весна» та ін.*) [11, с. 124].

Зокрема, *веснянки* (закличні, бо «закликали» весну та добрий урожай) майже завжди супроводжували танцювальними рухами, окремі з яких чітко нагадували процес оброблення землі – оранки, сівби, косовиці – й пояснювали слова пісень: «А ми просо сіяли», «Ось та, ось так рвуть мак» тощо. У весняних піснях-іграх діти часто ходять по колу – дівчача гра «Подольночка» чи хлопчача «Ходить качур» або «Білоданчик» (у цьому типу руху заковано «символ нескінченності»). *Гагілки* (*гайвіки, веснівки, перегуки*) – весняні ігри, що поєднують танець-хоровод і перегукування між учасниками – здебільшого співали біля церкви та діти, йдучи у танок з приспівом «Вже Христос, вже Воскрес!» [47, с. 10].

Оспівування у народних піснях національних символів України (калина, верба, тополя, барвінок та ін.) впливає на виховання патріотичних почуттів

сдошкільників, на розвиток їхнього ставлення до природи, рослинного й тваринного світу, як от *«Зацвіла в долині»*, *«Вербовая дощечка»*, *«Калинова пісня»*, *«Ой єсть в лісі калина»*, *«Калинова сопілка»*, *«Ой вербо, вербо»* та ін.

Так, спів українських народних пісень в контексті національно-патріотичного виховання тісно взаємопов'язане з іншими формами виховання і становить базу формування національної культури особистості. Минулі покоління, виплекані в пісенній культурі предків, мали імунітет до музичного «непотребу», не переймали чужий матеріал навмання. Наприклад, замість традиційного *«Многая літа»*, вітаючи одне одного з днем народження, діти радо виспівують *«Happy birthday»*, навіть не замислюючись, що у цих привітальних піснях закладено дві різні програми: в одній – бажають *«многая літа во здравіє і спасеніє»*, а в другій – щасливо прожити *«один день»*. Вважаємо, що нині слід відновити традицію формування смаків дитини на цінних, вагомих, перевірених часом національних взірцях українського фольклору, адже смаки нинішніх дітей визначатимуть рівень культури завтра [47, с. 14].

Однією з форм використання українського фольклору дошкільниками є *створення малюнків до пісень* у персональних творчих альбомах дітей, які потім застосовувати в *іграх*: вихователь грає або співає мотив пісні без слів, а діти впізнають її та демонструє відповідний малюнок.

Ефективність національно-патріотичного виховання старших дошкільників значною мірою залежить від *інтеграційного залучення виразних засобів різних мистецтв*: співу, гри на музичних інструментах, малюванні, ліпленні, конструюванні, хореографії тощо.

Залучення дітей старшого дошкільного віку до такого роду інтегрованої художньої творчості дає змогу розв'язувати одночасно низку взаємопов'язаних завдань, а саме: емоційного, розумового, етичного, естетичного, фізичного, трудового виховання.

Так, діти завжди воліють дізнатися про незвичний чи невідомий їм витвір українського народного мистецтва, випробувати його у грі. Цю цікавість

старших дошкільників можна зорієнтувати на ознайомлення з *витворами національного народного мистецтва*:

- *музичними інструментами* (бубон, кулісна ліра, бугай, цимбали, трембіта та ареалі їх побутування; опануванні гри на *свищиках, сопілках, цимбалах, очеретяних скрипочках* тощо);
- *народними іграшками* (інтегровані заняття «В гостях у майстрів-іграшківців» (заняття-казка), де було поєднано інформацію з інтернет-джерел (відео-сюжети); *заняття-мандрівки*: «Звідки іграшка до нас прийшла», «Символічний зміст традиційних іграшкових образів», «Фольклорні витoki народної іграшки», «Значення іграшки у житті прадавніх людей», «Лялька-Берегиня», «Кінь – знак сонця і неба», «Про що співає півник», «Чудне звіря – сиве оленя», «Бичок-третячок» та *майстер-класи* з виготовлення іграшок у техніці валяння, іграшок з соломи, текстильних ляльок, ляльок-мотанок;
- *поясненням символічного значення іграшок* (коника, півника тощо) та змагання зі складання загадок про тварин-іграшок; *дидактичні ігри* «Запитай – дізнаєшся», «Закінчи розповідь про подорож іграшки з минулого у наш час», «Іграшкове лото», «Загадай – відгадаємо», «Склади орнамент», «Впізнай за формою», «Впізнай за розписом», «Що слід змінити?», «Хрестик, ружа, вербівка», «Таця» тощо;
- *створення музею української народної іграшки*, зокрема про правила розміщення експозицій; екскурсія по національних куточках різних груп, ділячись своїми знаннями з молодшими дошкільниками.

Чи не найпоширенішою формою національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є проведення вечорниць в українському стилі, у яких діти *інсценізують* різноманітні народні обряди, грають у дитячі народні ігри, співають українські народні пісні, виконують традиційні таночки, як-от гопак, козачок, метелиця, гречаники, грають на музичних інструментах тощо. Така «жива» форма спілкування дітей із прадавніми звичаями має неабияке значення для засвоєння ними важливих культурних цінностей, що споконвіку передавалися від діда-прадіда. У процесі таких інсценізацій діти мають змогу

«триматися» свого генетичного коду, не втрачати зв'язку з минулими поколіннями, усвідомлювати, хто вони і що їх вирізняє з-поміж інших народів. Саме такою має бути мета святкових заходів, що сприятимуть розвитку в дітей само ідентичності та самосвідомості, закладатиме дітям розуміння таких складних понять, як патріотизм, духовність, само ідентичність [4, с. 7].

Тож, залучаючи дітей до активної національно-мистецької діяльності, національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору перетворюється на територію тісної взаємодії між дорослими та дітьми, що дає змогу досягнути максимум *виховних і розвивальних цілей*. Зокрема це:

- активізація розумової та емоційно-вольової сфери;
- формування комунікативних якостей і культури спілкування;
- стимулювання творчого потенціалу та самовираження засвоєння алгоритму видів діяльності;
- розширення уявлень про світ та формування цілісної картини світу.

Узагальнюючи теоретичний аналіз наукових поглядів на процес національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору та власні практичні напрацювання, зазначимо категорії, що мають принципове значення для нащого дослідження:

- національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору – процес і результат, що знаходить віддзеркалення в творчому зростанні особистості дитини старшого дошкільного віку, у формуванні її ціннісних орієнтацій, у розвитку естетичного ставлення до національного мистецтва, у творчій діяльності;
- виховна робота в закладі дошкільної освіти має бути спрямована на отримання знань в галузі українського мистецтва, досвіду спілкування з українським фольклором та набуття вмінь творчої діяльності старшими дошкільниками з метою сформованості патріотичних почуттів ;
- загалом сутність процесу національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору полягає в

усвірмленні значущості українського народного мистецтва як важливого аспекту формування національної свідомості та громадянської відповідальності дошкільників. Завдяки впливу засобів мистецтва на емоції та світогляд, український фольклор є потужним інструментом для виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Отже, процес національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору є багатограним і складним. Ефективне використання українського фольклору, врахування психологічних та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку ефективно сприятимуть цілеспрямованому процесу формування у дітей патріотичних почуттів та національно-естетичної культури особистості. У забезпеченні процесу національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору важливого значення набувають питання, які свідчать про доцільність та ефективність використання окреслених форм, методів, способів і засобів мистецько-естетичного впливу на дітей.

Освітній аспект реалізується завдяки теоретичній підготовці старших дошкільників з питань мистецької ерудиції, національної української культури, жанрів та видів українського фольклору. Виховний аспект реалізується завдяки знанням, що стають основою для подальшого формування ціннісного ставлення до національної української культури, збагачення та розвитку духовності дітей. Розвивальний аспект реалізується завдяки освітньому аспекту, який стимулює його, у результаті чого в особистості формується творча діяльність, розвивається фантазія, стійкий пізнавальний інтерес, відбувається становлення мотивів тощо.

Таким чином, ефективність процесу національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору буде більш доцільним на підставі використання обґрунтованих та взаємопов'язаних педагогічних умов за умови використання різноманітних форм роботи й за допомогою відповідних методів; здійснюватиметься більш ефективно за умов використання засобів українського фольклору в освітньому процесі дошкільного закладу й інтеграції знань в галузі національної культури в зміст занять для дітей

старшого дошкільного віку; комплексного підходу до використання різноманітних форм і методів формування патріотичних почуттів старших дошкільників; системного використання засобів українського фольклору в процесі формування компонентів виховання особистості дитини.

Отже, український фольклор є потужним засобом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Його використання у виховному процесі сприяє не лише засвоєнню культурних традицій, а й розвитку моральних і естетичних якостей. Як зазначав В. Сухомлинський, «без коріння не буває крони; без традиції – майбутнього» [61, с. 304]. Тому важливо впроваджувати фольклорні елементи в сучасну педагогічну практику закладів дошкільної освіти для збереження, примноження національних цінностей, виховання справжніх патріотів України.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження проблеми національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору, можемо зробити наступні висновки:

Актуальність проблеми національно-патріотичного виховання дошкільників полягає в осмисленні конкретних питань національно-патріотичного виховання та базових теоретичних засад формування національної свідомості особистості, що набуло нині вирішального значення. Так, у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року нагальними завданнями освіти визначено створення соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання; зміни змісту й форми національно-патріотичного виховання; організації інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання тощо.

1. Аналіз наукових джерел та сучасної виховної практики дозволяє стверджувати, що проблема національно-патріотичного виховання співвідноситься з загальнонаціональною державницькою стратегією розвитку українського суспільства та зміною концептуальних засад сучасного етапу розвитку освіти в Україні, яка у центр освітнього процесу ставить особистість високої культури, з гармонійним співвідношенням особистісних і творчих якостей, орієнтовану на утвердження загальнолюдських, національних і патріотичних цінностей.

Охарактеризовано низку підходів до тлумачення сутності поняття «*патріотизм*». Аналіз різних визначень цього поняття уможливив констатацію, що патріотизм трактується як громадянське та моральне почуття; готовність служити Батьківщині; суспільний моральний та політичний принцип; соціально-психологічна властивість; система цінностей.

Проаналізовано поняття «*патріотичне виховання*». Сутність національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку розуміємо як

властивість особистості у зовнішньому (вияви патріотичної поведінки у діяльній сфері) та і внутрішньому проявах (у когнітивній та емоційній сферах дитини, що характеризується обізнаністю в патріотичній тематиці, сприйняттям патріотизму як цінності).

На основі вивчення й аналізу державних законодавчих документів наголошено на тому, що національно-патріотичне виховання має наскрізно пронизувати весь освітній процес, базуватися на національній історії, сприяти формуванню у дітей національних та загальнолюдських цінностей, особистісних якостей, що притаманні громадянину України. Державні урядові документи найважливішим *пріоритетом національно-патріотичного виховання* визначають формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації, поваги до державних символів та національного мистецтва. В розкритті питань патріотичного виховання на етапі дошкільного дитинства дослідники, насамперед, зосереджували увагу на ознайомленні дошкільників з явищами та подіями суспільного життя як засобом виховання патріотичних почуттів. Сучасні науковці передусім обґрунтовують мету, завдання, зміст, форми, методи та засоби національно-патріотичного виховання дошкільників, характеризують роль співпраці сім'ї та педагогів у цьому процесі.

2. Визначено *особливості національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку*. Наголошено на надзвичайній важливості старшого дошкільного віку як найсприятливішому в контексті процесу здійснення національно-патріотичного виховання. Розкрито структуру та особливості національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, що в інтересах сталого розвитку має інтегруватися зі змістом освітніх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти і реалізувати виконання відповідних завдань.

3. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем національно-патріотичного виховання, Базового компоненту дошкільної освіти, урахування якостей і рис, що відображують патріотичні почуття дітей та зміст національно-патріотичного виховання, дозволили визначити *критерії* національно-

патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку та віднести їх до трьох розділів: родинний; соціальний; державний.

Означений доробок став основою визначення критеріального апарату патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору, в основу якого покладено такі *критерії* та відповідні *показники*: *ціннісний* (емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини; повага до досягнень та гордість за видатних українців; ставлення до традицій свого народу, національного мистецтва; *когнітивний* (знання та розуміння державних символів (герб, прапор, гімн України); знання та розуміння народних символів, звичаїв, обрядів; знання і розуміння основних видів українського фольклору); *діяльнісний* (участь у народних святах, розуміння їхнього змісту; вираження патріотичних почуттів через відтворення культурних надбань народу України; сформованість мистецьких вмінь і навичок, використання різних видів українського фольклору в ігровій діяльності); *діагностичного інструментарію* (педагогічне спостереження, бесіди, вивчення продуктів творчої діяльності дитини, дидактичні ігри, вправи, опитування та анкетування вихователів та батьків, протокольна фіксація); встановлено *рівні* патріотичної вихованості старших дошкільників: *низький, середній і високий*.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проводився у *три етапи*: 1) опитування педагогів закладів дошкільної освіти; 2) опитування батьків дітей; 3) безпосередня діагностика стану патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Під час констатувального етапу експерименту досліджено, що найбільша кількість дітей відноситься до низького і середнього рівнів, що засвідчує недостатню ефективність традиційних педагогічних умов формування досліджуваної якості. Результати констатувального етапу експерименту орієнтують на посилення акцентів щодо необхідності формування загального розуміння можливостей і потреби використання українського фольклору у процесі національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

4. Виокремлено чинники формування патріотичних почуттів дітей

старшого дошкільного віку, серед яких важливу роль відіграє народне мистецтво. З'ясовано, що *український фольклор* є потужним засобом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано вплив українського фольклору на процес національно-патріотичного виховання. Визначено сутність, характерні ознаки та специфіку українського фольклору, розкрито класифікацію, виявлено педагогічний потенціал українського фольклору як засобу національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

5. У процесі дослідження виокремлено та теоретично обґрунтовано *педагогічні умови* національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору: *стимулювання інтересу дітей старшого дошкільного віку до українського народного мистецтва; створення національно-естетичного середовища в освітньому закладі; системне використання творів українського фольклору в освітньому процесі дошкільного закладу.*

6. У процесі експериментальної роботи виокремлено *особливості використання українського фольклору як засобу національно-патріотичного виховання старших дошкільників*, які включають в себе забезпечення теоретичного обґрунтування вибору напрямів, форм, методів роботи, змісту її етапів, забезпечення наступності; створення соціально-педагогічної системи «педагоги – діти – батьки»; перетворення процесу національно-патріотичного виховання на пріоритетну форму виховної роботи, а українського фольклору – на необхідний елемент середовища в системі життєдіяльності старших дошкільників; розвиток різноманітних форм творчої активності дітей в їх інтегрованості з мистецько-естетичною діяльністю.

Розглянуто основні принципи, підходи та особливості використання форм і методів щодо їхньої реалізації. Загальними рисами методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору є індивідуалізація, пріоритетність ігрових форм діяльності, створення соціально-педагогічної системи співробітництва дітей,

педагогів, батьків.

Аналіз результатів дослідження свідчать, що дотримання запропонованих педагогічних умов національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку та методики використання засобів українського фольклору в освітньому процесі закладу дошкільної освіти може бути ефективним для дітей означеного віку.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Перспективи подальших досліджень полягають в розробці сучасних методик, що спрямовуватимуться на використанні засобів українського фольклору з урахуванням регіонального аспекту, особливостей міського та сільського соціуму.

Отже, результати дослідження дають підстави стверджувати, що поставлені завдання дослідження розв'язано, мету – досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипець О.О. Особливості виховання національно свідомої особистості на етапі етнізації. *Вісник Чернігівського національного педаг. ун-ту*. Вип. 93. Чернігів, 2011. С. 10-15.
2. Бабій І. В. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні дошкільників. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2589/1/Zasobu%20narodnoji%20pedagogiku> (дата звернення: 20.11.2024)
3. Бабій Н. Б. Психологічні основи виховання патріотизму в духовному розвитку особистості / Н.Б. Бабій. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ, 2011. Т. XIII, ч. 4. С. 34-40.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція від 12.02.2021) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.11.2024)
5. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна / Київ, 2014. 29 с.
6. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
7. Богуш А.М, Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2003. 140 с.
8. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
9. Ватаманюк Г.П. Український дитячий фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць молодих*

вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 7. С. 99–100.

10. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті. К.: Рад. школа. 2003. 335 с.

11. Верховинець В. Весняночка: Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів. 3-є вид. К.: Музична Україна. 1969. 124 с.

12. Виготський Л. С. Психологія. Львів: Фенікс, 2000. 108 с.

13. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Вид. 3-тє, доопрац. і доповн. Київ : Знання, 2008. 566 с.

14. Вовк Т. Патріотичне виховання дошкільників на музичних заняттях. *Музичний керівник*. 2015. № 3. С. 4-7.

15. Волос М.М. Взаємозв'язок музичних інтересів батьків і дітей у формуванні музично-естетичних орієнтацій молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського педуніверситету*. Серія: Педагогіка і психологія. Тернопіль: ТДПУ. 2021. Вип. 6. С. 17-19.

16. Гавриш Н.В. Косенчук О.Г. Піроженко Т.О. Парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку "Моя країна — Україна". Харків: Видавництво "Ранок" 2023. 64 с.

17. Газіна І.О. Актуальність та особливості формування елементів національної самосвідомості у дітей дошкільного віку // Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Серія педагогічна. Вип. Х. Кам'янець-Подільський: ПП. Мошак М. І., 2007. С. 100-106.

18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

19. Грицай М., Бойко В. Українська народнопоетична творчість. Київ: УЦКД. 2020. 243 с.

20. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016.

304 с.30Дідич Г. С. Педагогічні засади формування національної самосвідомості особистості засобами музичного мистецтва. *Наукові записки*. Випуск 163. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький. РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2018. С. 92–98.

21. Дмитренко М. Символи українського фольклору: Монографія. К.: УЦКД. 2011. 400 с.

22. Довженок Галина. Колесса Філарет Михайлович (1871–1947) / Галина Довженок // Путівник по Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства фольклористики та етнології імені Максима Рильського. Київ, 2005. С. 140–145.

23. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: колективна монографія / за наук. ред. проф. Валентини Кушнір. Nameln: InterGING, 2020. 260 с.

24. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

25. Закон України «Про освіту» URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.11.2024)

26. Залучаємо дітей до національної культури. *Наукові записки*. Київ: НПУ, 2019. С. 8-13.

27. Зубцова Ю. Є. Соціально-психологічні фактори патріотичного виховання молодших школярів *Педагогічні науки*. 2011. № 1 (14). С. 129–135. 10.

28. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів: Матеріали інтернет-семінару / уклад. Л.Н.Добровольська, В.О.Чорновіл. Черкаси: Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с.

29. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н.С. Вегера. Тернопіль. Харків: Ранок, 2010. 160 с.

30. Іщенко М.П., *Патріот України у системі цінностей філософії гуманізму і демократії*; М. П. Іщенко, Ред. Черкаси, Україна: Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2021. URL: <https://is.gd/5BsEcB> (дата звернення: 24.11.2024).
31. Кирило Стеценко: Спогади, листи, матеріали / Упор. Є. Федотов. – К.: Музична Україна, 1981. 120 с.
32. Коваль Т. Психолого-педагогічні особливості використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі з молодшими школярами. *Молодий вчений* : науковий журнал. №11 (51). Херсон, 2017. С. 329–334.
33. Козловська І. М. Принципи дидактики в контексті інтегративного навчання / І. М. Козловська, Я. М. Собко // *Педагогіка і психологія*. 2020. № 4 (28). С. 48-51. с. 49].
34. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (наказ МОН від 06.06.2022 року № 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxljlNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
35. Кузьмук Л. Плекаємо патріотів. 90 *Дошкільне виховання*. 2015. № 8. С. 14-17.
36. Кулачківська С. Є. Дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. Київ: Нора-прінт. 2016. 108 с.
37. Кушова Т. М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Методичні рекомендації. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicnirekomendacii-patrioticne-vihovanna-ditej-doskilnogo-viku-164805.html> (дата звернення: 24.11.2024).
38. Лісовець О.В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
39. Лозко Г Українське народознавство. Київ: Зодіак; ЕКО, 2015. 520 с.
40. Лохвицька Л., Макаренко С. Правову культуру – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 12-17.

41. Ляшко М.П. Музично-естетичне виховання як один з найважливіших факторів формування духовної культури особистості засобами фольклору. *Молодий вчений* № 12 (52) грудень, 2017 С. 171-174.
42. Мартинюк, Р. Я. Колискові – перше музичне враження дитини. Родина – колыска творчості І. Білозіра: виховний захід. *Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура: Науково-методичний журнал*. 2016. № 11. С. 23-25
43. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Довіра, 1992. 141 с.
44. Педагогічний словник [за редакцією дійсного члена АПН України М.Д.Ярмаченка]. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
45. Петлінська Т.О. Малі фольклорні твори як засіб виховання молодших школярів // *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 19-20 квітня 2018 р.) Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. Вип. 7. С. 184-187.
46. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2002. 21 с.
47. Пилипчак М. Музичне виховання дітей та народна спадщина // *Музичний керівник*. 2016. № 10. С. 4-14.
48. Поповська О. А., Якименко Ю. І., Береженна Л. Ю. Елементарне музикування Карла Орфа як засіб розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості / *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 64. С. 137-147.
49. Психологія: навч. посібник / Ю. Л. Трофімов, М. І. Алексєєва, П. А. Гончарук та ін.; ред. Ю. Л. Трофімов. К.: Либідь. 2005. 558 с.

50. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. 640 с.
51. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій шкоді. Навч.-метод. посібник. – 2-е вид. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 216 с.
52. Руснак І. С. Український фольклор: навч. посіб. Київ: Академія, 2020. 302 с.
53. Садовенко С. М. Формування національної культури особистості народною казкою. URL: <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/334-sadovenko-s-mformuvannja-nacionalnoji-kultury-osobystosti-narodnoju-kazkoju.html> (дата звернення: 20.11.2024).
54. Савченко Л.Л. Виховання патріотичних почуттів і національної самосвідомості у дітей та молоді: навч.-метод. посіб. / Л.Л. Савченко, Х.А. Шапаренко. Х.: ХГПА, 2016. 221 с.
55. Садовнича В.В. Велика книга маленьких українців. Харків, 2014. 127 с.
56. Сафарова О. Фольклор як засіб патріотичного виховання дітей. *Наука. Освіта. Молодь.* URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2017_3/15.pdf (дата звернення: 21.11.2024).
57. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32854/1/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D0%B E%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).
58. Солонська А. Критерії, показники та рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка* / ред.-упоряд. М. Пантук, А. Душний, І. Зи-момря. Дрогобич : Видавничий дім “Гельветика”, 2020. Вип. 34. Т. 5. С. 217–222.

59. Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя, 2020. – 240 с.
60. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ.: ІЗМН, 1997. 232 с.
61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Рад. шк., 1997. Т. 3. 670 с.
62. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. К.: Рад. школа, 1988. 304 с.
63. Терник А. В. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018. №1. С. 258–266.
64. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
65. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку: навчально-метод. посіб. Миколаїв: СПД Румянцева, 2019. 152 с.
66. Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.). – К.: «Міленіум», 2016. – 207 с.
67. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
68. Шикирінська О.А. Вплив музичного виховання на формування морально-естетичної культури дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. Науковий журнал. Випуск 74. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 36-40.

69. Шикирінська О.А. Ми українські символи вивчаємо, гостей шановних ними зустрічаємо. *Учитель початкової школи*. 2020, № 3- 4. С. 85-90. UPSh_2020-4_p85_full (1)

70. Яновська Н. Мистецтво навчання або навчання через мистецтво. *Рідна школа*. 2015. № 9. С.47-49.

71. Kruty, K., Koval, L., Vazhenina, O., Desnova, I., Zahnitko, A., & Popovska, O. (2022). Formation of Mastering Morphology Mechanisms and Word Formation in Children: Neuroscientific Research. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 280-291. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/388> (дата звернення: 24.11.2024).

72. Liudmyla Brovchak, Lesia Starovoit, Oksana Shykyrinska, Larysa Likhitska The Impact of Symbolism of Artistic Works on Tourism Development Author(s) Affiliation: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ukraine. // *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*. Volume 13 Issue 2, 2020. <http://www.publishingindia.com/ijhts/24/the-impact-of-symbolism-of-artistic-works-on-tourism-development/870/6020/> (дата звернення: 24.11.2024).

73. Semenog O., Yurchenko A., Udovychenko O., Kharchenko I., Kharchenko S. Formation of Future Teachers' Skills to Create and Use Visual Models of Knowledge // *TEM Journal*. 2019. Volume 8, Number 1. P. 275—283. DOI:10.18421/TEM81-38

74. Ben-Ami I., Dan J. The idea of folklore: an essay. URL: <https://www.sas.upenn.edu/folklore/faculty/dbamos/TIOF.html> (дата звернення: 24.11.2024).

75. Dundes A. Filklore is a Mirror of culture. URL: <https://www.jstor.org/stable/41386525> (дата звернення: 24.11.2024).

76. Gunner J. What is Folklore? Meaning, Types and examples. URL: <https://examples.yourdictionary.com/what-is-folklore-meaning-types-andexamples.html> (дата звернення: 24.11.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразки анкет батьків

Анкетування для батьків

1. Що ви розумієте під патріотичним вихованням?
Любов до Батьківщини
2. Сформулюйте мету патріотичного виховання дітей дошкільного віку?
Формувати любов до держави.
3. Хто несе основну відповідальність за патріотичне виховання?
Сім'я
4. Чи задоволені ви процесом патріотичного виховання вашої дитини?
Так
5. Чи хотіли б ви, щоб патріотичне виховання вашої дитини було безперервним? Так, а чому б ні
6. Які заходи щодо поліпшення патріотичного виховання ви порекомендували б?
Не знаю

Анкетування для батьків

1. Що ви розумієте під патріотичним вихованням?
Любов до Батьківщини
2. Сформулюйте мету патріотичного виховання дітей дошкільного віку?
Формувати любов до держави
3. Хто несе основну відповідальність за патріотичне виховання?
Сім'я
4. Чи задоволені ви процесом патріотичного виховання вашої дитини?
Так
5. Чи хотіли б ви, щоб патріотичне виховання вашої дитини було безперервним? Так, а чому б ні
6. Які заходи щодо поліпшення патріотичного виховання ви порекомендували б?
Не знаю

Анкетування для батьків

1. Що ви розумієте під патріотичним вихованням?
вирозуміння значимості її провітанія
2. Сформулюйте мету патріотичного виховання дітей дошкільного віку?
накопити ставлення до держави
3. Хто несе основну відповідальність за патріотичне виховання?
Сім'я
4. Чи задоволені ви процесом патріотичного виховання вашої дитини?
Так
5. Чи хотіли б ви, щоб патріотичне виховання вашої дитини було безперервним? Не знаю
6. Які заходи щодо поліпшення патріотичного виховання ви порекомендували б?

Дидактична гра «Впізнай героя»

Мета: діагностувати рівень поваги до досягнень видатних українців та формувати почуття гордості за їх внесок у розвиток країни.

Матеріали:

- Картки з зображеннями видатних українців (напр. Тарас Шевченко, Леся Українка, Віталій Кличко, Джамала та ін.).
- Картки з короткими біографічними даними або досягненнями кожного героя (використовуються в процесі гри).
- Мультимедійні матеріали (відео або презентація) про досягнення українців у різних сферах (культура, наука, спорт тощо).

Порядок проведення:

1. Вступна частина:

Вихователь розпочинає гру з короткого вступу, пояснюючи дітям мету гри: «Сьогодні ми дізнаємось про видатних українців, які зробили багато важливого для нашої країни. Це наша можливість відзначити їх досягнення!»

Запитує у дітей, хто з них знає видатних українців і чим вони славляться.

2. Основна частина:

Гра «Впізнай героя»:

Вихователь показує картки з зображеннями видатних українців і запитує дітей, чи впізнають вони цих людей. Діти можуть поділитися своїми знаннями про героїв, якщо вони їх знають.

Після того, як діти називають героя, вихователь пропонує їм коротко розповісти про досягнення цієї особи, використовуючи картки з біографією.

Вихователь може задавати запитання: «Чому цей герой важливий для України?», «Чим ми можемо пишатися, знаючи про його досягнення?» Це допоможе дітям глибше осмислити внесок цих особистостей.

Обговорення:

Після гри вихователь проводить обговорення: «Які почуття викликають у вас досягнення українців? Чому важливо пам'ятати про них?»

- Діти можуть висловлювати свої емоції та думки, що допоможе виявити рівень їхньої гордості за видатних українців.

3. Заклучна частина:

Вихователь підсумовує обговорення, акцентуючи увагу на важливості поваги до досягнень видатних людей і на формуванні національної гордості.

- Можна завершити гру творчим завданням: діти малюють свого улюбленого українського героя або пишуть, чому вони пишаються, будучи українцями.

Діагностика:

Під час гри вихователь спостерігає за реакціями дітей, їхньою активністю, знаннями та емоційним ставленням до видатних українців. Це дозволить оцінити рівень поваги та гордості за досягнення видатних особистостей.

Українські національні символи

Український куточок в групі ЗДО

Музей ляльок в ЗДО

